

Güçlü Bir Ortaklığa Doğru: Türkiye ve Avrupa Birliği

David Barchard

Türkçe çevirisi: Murat Cemal Yalçıntan & Orhan Bilgin

YAZAR HAKKINDA

David Barchard, Türkiye siyaseti ve iş hayatı konularında önde gelen İngiliz uzmanlardan biridir ve 1970'lerden beri Türkiye ile ilgili çeşitli konularda yazar, gazeteci ve danışman olarak çalışmaktadır. 1980'lerde Ankara'da Financial Times ve BBC muhabiri olarak çalışmış, daha sonraları ise Financial Times'da bankacılıkla ilgili konularda dış ülke muhabiri olarak çalışmalarına devam etmiştir. *Turkey and the West* (Royal Institute of International Affairs 1985); *Turkish Banking* (1990); *Asil Nadir and The Rise and Fall of Polly Peck* (1992); *Turkey and the European Union* (Centre for European Reform 1998) adlı kitapların yazarıdır. David Barchard, bunların yanı sıra, tarih ve arkeoloji konularında da yazmakta ve ders vermektedir; özellikle orta Anadolu ve Kapadokya bölgeleri konularıyla ilgilenmektedir.

TEŞEKKÜRLER

Yazar, bu kitabın hazırlanmasında değerli zamanlarını ayırarak katkıda bulunan Avrupa Birliği Türk delegasyonuna ve Avrupa Komisyonu görevlilerine teşekkür eder. Ayrıca TESEV çalışanlarına editörlük aşamasındaki yardımlarından ve özellikle Murat Cemal Yalçın ve Orhan Bilgin'e de çevirilerinden dolayı şükranlarını sunar.

Bu kitapta ileri sürülen görüşler yazara aittir ve bir kurum olarak TESEV'in görüşleriyle bire bir örtüşmeyebilir.

İÇERİKLER

Önzöz	??
1 – Giriş: Kapıların Türkiye’ye Açılması	??
2 –Ortaklık Koşullarının Yaratılması	??
3 – Katılım Takvimi	??
4 – Katılım Gündemi	??
Kıbrıs	??
Güneydoğu Sorunu	??
Genel Olarak İnsan Hakları	??
5 – Önümüzdeki Yol	??
Siyasi Tedbirler	??
Ekonomik Tedbirler	??
Kurumsal Yeniden Yapılanma	??
6– Sonuç	??

Önsöz

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliği ve bu yolda atılması gereken adımlar, Avrupa Birliği'nin önümüzdeki dönemde karşılaşacağı en zorlu sorunlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği, neresinden bakılırsa bakılsın, en azından on yıllık bir süreden önce gerçekleşecek bir hedef gibi görünmüyor. Ancak Helsinki kararından sonra Türkiye'nin tam üyeliği hem ülkemizin, hem de Avrupa Birliği'nin aktif politikalar oluşturarak izlemesi gereken canlı bir konu olarak önümüzde durmaya devam edecek. Tam üyelik perspektifi ayrıca, Türkiye ile Avrupa arasında, hem resmi, hem özel sektör, hem de sivil toplum kuruluşları ve hatta fertler düzeyinde, şimdiye kadar olandan çok daha derin, farklı, kapsamlı bir diyalog ortamı yaratılması gerekliliğini de beraberinde getirecek. Bu diyalog ortamı yalnız Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin kamu oylarıyla bizim kamu oylarımız arasında değil, aynı zamanda, aday ülkelerle bizim aramızda, yine her düzeyde gerçekleştirilmesi gereken bir diyalog, karşılıklı yakınlaşma ve birbirini tanıma sürecini de gerektiriyor. Yani her iki taraf için de, artık birbirini daha iyi tanıma ve anlama gereği açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak ölçüde kendini hissettiriyor. Karşılıklı tereddütlerin, kuşkuların ve güvensizliklerin üstesinden gelinmesi ve aramızdaki ilişkilerin, şimdiye kadarki sebepleri ne olursa olsun, içinde bulunduğu bir nevi hasmane ortamdan çıkarılarak, bir işbirliği ve dayanışma ortamına sokulması, kısacası aramızda güçlü bir ortaklık ilişkisi kurulması gerekiyor.

Bunu başarabileceğimizden kuşku duymuyorum. Çünkü Batı Avrupa, bütünleşmenin kıtaya getirdiği barış, istikrar ve ekonomik kalkınmadan nasıl yararlanıyorsa, Türkiye'nin de parçası bulunduğu Doğu Avrupa ve Balkanların da, bu siyasi istikrar barış ve ekonomik refahtan kendi paylarını almaya hakları olduğuna şüphe bulunmamakta. Gerçekten de 20. Yüzyılda, kıtada barış ve istikrar için işbirliği, dayanışma ve bütünleşmeden başka alternatif görünmüyor.

Bu inceleme, Türkiye'nin tam üyeliği yolunda, hem bizim, hem de Avrupa Birliği'nin karşısında bulunan sorunlar ve bu sorunların çözümü için benimsenebilecek

yaklaşımlar hakkında bir fikir vermeyi hedefliyor. Burada ayrıca önümüzdeki dönemde yerine getirilmesi gereken kurumsal aşamalar ve katılma sürecinde rol oynayacak kurumsal oyuncular belirlenerek, bunların ne gibi bir tutum almalarının yararlı olabileceği tartışılıyor. Sanırım böyle bir inceleme, bu konuda fikir edinmek isteyenlere, Türkiye'nin tam üyeliği meselesi ve katılma ortaklığı süreci hakkında düşüncelerini geliştirmek için yardımcı olabilecek bazı bilgi elemanları sağlayabilecektir. Böylece biz de TESEV olarak, bu ortaklığın başarıya ulaşmasına mütevazı da olsa bir katkıda bulunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Katılma ortaklığı konusunda bu incelemeyi yapan David Barchard'a bu vesileyle, burada şükranlarımı sunmak istiyorum. Bu inceleme, David Barchard'ın Türkiye AB ilişkileri konusunda 1985'den bu yana yaptığı üçüncü incelemeyi oluşturmaktadır. Bunlara bir gözatacak olursanız, her birinin AB ile ilişkilerimizde yeni bir ileri adımı kanıtladığını görürsünüz. David Barchard, hem İngiltere'de hem de Avrupa genelinde, Türkiye konusundaki en iyi araştırmacı ve yazarlar arasında yer almaktadır. Hayatının önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirmiş olan Barchard, ülkemizin tarihi, ekonomik ve siyasi hayatını çok kapsamlı incelemiş; akademisyenlerimiz, devlet adamlarımız ve iş adamlarımızla yakın dostluk bağları kurmuş bir kişidir. Dilimizi çok iyi konuşup yazabilmektedir. İngiltere Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsü tarafından yayınlanan "Türkiye ve Batı" adlı ilk kitabını okuyan zamanın Başbakanı rahmetli Turgut Özal, "Türkiye'deki gelişmeleri bu kadar iyi anlayan yabancı yazarların sayısı bir elin beş parmağını geçmez" şeklinde bir ifade de bulunmuştu. Doğrusu ben de David Barchard'ın, Türkiye AB ilişkileri gibi son derece karmaşık, zaman zaman ürkütücü görünen güçlüklerle değinen bu incelemesini, bu ilişkilerin geleceği hakkında temelde iyimser bir bakış acısı yansıtması dolayısıyla memnunlukla karşılıyorum.

Türkiye'nin AB'ye getirebileceği pek çok katkılar bulunmaktadır; büyük ve güçlü bir ekonomi, kilit bir bölgesel ekonomik ve stratejik rol, Türkiye'yi 2000'li yıllarda hepimizin heyecan duyduğu ve her dakikasını coşkuyla yaşadığımız bir ülke haline getiren, renkli, girişken, yaratıcı ve zengin bir kültür boyutu. Ancak Avrupalı ortaklarımızdan henüz pek azı bunun farkında. Bu nedenle mevcut potansiyeli harekete geçirmemizin veya çıkan fırsatları değerlendirmemizin ancak önümüzdeki yıllarda çok

çalışmamızla mümkün olabileceği açıktır. TESEV bu çalışmayı, çabalarımızın bundan sonra yapabileceğimiz üzerine odaklanmasına yardımcı olmak ve Türkiye-AB ilişkileri konusundaki tartışmanın, önümüzdeki dönemde, sağlıklı bir zemin üzerinde gelişmesine katkıda bulunmak için yayınlamaktadır.

Özdem Sanberk
TESEV Direktörü

1- Giriş: Kapıların Türkiye'ye Açılması

Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler, 1960'ların başında tam üyelik gibi uzak bir hayalle başladı. Bundan neredeyse kırk yıl sonra, Aralık 1999 tarihinde yapılan AB Helsinki Zirvesinde, Türkiye'nin tam üyelik adaylığı birdenbire gerçek bir olasılık haline geldi.

Gözlemcilerin çoğuna göre, kapıların Türkiye'nin yüzüne çarpıldığı Lüksemburg Zirvesi'nden yalnızca iki yıl sonra alınan yüz seksen derece ters yöndeki bu karar öylesine anıydı ki, iki taraf da böyle bir gelişmeye hazırlıksız yakalandı. Komisyonda, müzakerelere doğru ilerleyen bir aday olarak Türkiye ile pazarlıklara girişebilecek donanımına sahip yeterli sayıda görevli bulunmamaktaydı. Türkiye'de ise sokaktaki insan, Avrupa düzeninden süresiz dışlanmış olduğuna inanmış gibiydi. Futboldaki zaferlerle coşan insanların heyecanına benzer bir heyecan Avrupa Birliği üyeliği konusunda görülmedi.

Kamuoyundaki bu duygu, belki de, içinde bulunulan aşamanın sonuçlanamayacağı ve AB-Türkiye ilişkilerinde öncekine göre daha da sert bir çözülmenin yaşanacağı şeklindeki anlaşılabilir şüpheden kaynaklanıyordu. Öte yandan, üyelik için olağan koşullar yerine getirilirse AB üyeliği yolunun Türkiye için gerçekten açılmış olacağını, Türkiye'de çoğu insan tarafından çok iyi anlaşıldığı söylenemez.

Bu çalışmada, içinde bulunduğumuz 2000 yılı Kasım ayının ilk günlerinde hazırlanması kararlaştırılan Katılım Ortaklığı belgesine (*Accession Partnership document*) çok az süre kalmışken, tam üyelik süreci kapsamında uygulamaya dönük bazı temel konuların belirlenmesine çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, müzakerelerin başlayabilmesi için, Türk ve AB taraflarının önceden çözülmesi gereken siyasal konulardaki tavırlar farklılıklarının nasıl giderilebileceği konusu da ele alınacaktır.

Türkiye'nin üyeliği bölgeyi dönüştürecek

Bazen karmaşık sorunları ele almanın en iyi yolu, ulaşılmak istenen sonuçtan başlamaktır. Teknik konulara ve potansiyel uyumsuzluklara girmeden önce, belki de, Türkiye'nin AB üyeliğinin neden üzerinde çalışmaya değer bir hedef olduğunun üzerinde durarak tartışmaya başlamak yerinde olacaktır.

Türkiye'nin tam üyeliğinin pratikte ne anlama geleceğini görmek için bir kurguya yöneleceğiz. Türkiye'nin tam üyeliğinin üzerinden 15 sene geçmiş. Yıl 2030. Avrupa'nın o tarihteki görünümü üzerine bir gazete makalesi hayal edelim. Şöyle bir şey olabilir:

“AB'nin doğuya doğru genişleme süreci artık bir nesli geride bıraktı. Vilnius ve Riga'dan, aşağıda Erzurum'a kadar siyasal, ekonomik ve kültürel peyzaj, Avrupa'nın eski doğu çevresi boyunca tamamıyla dönüşmüştür. Sermaye akışları ve know-how, Avrupa'nın batısında İrlanda ve Portekiz'e 1980 ve 1990'larda nasıl refah götürdüyse, doğu ucunu da aynı şekilde etkilemiştir. Türkiye artık işçi ithal eden bir ülke konumuna gelmek üzeredir. Türkiye'nin AB üyeliği, komşuları açısından da kayda değer bir atılımla sonuçlanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan AB'ye katıldılar ve uzun süredir barış içinde yaşıyorlar.

2030 itibariyle Kafkasya'daki dengelerin bu kadar çok değişmesinin çeşitli nedenleri var; ama bunların en önemlilerinden biri, son birkaç onyılıda Türkiye'nin ekonomik açıdan Rusya Federasyonunun önüne geçmiş olmasıdır. Arap ülkelerinden Suriye ve Irak'ın AB üyeliğine dair hiçbir talepleri yok ama artık ikisi de eskiye kıyasla daha yüksek bir refah düzeyine ulaştı ve on yıldan uzun bir süredir parlamenter hükümetlerce idare edilen istikrarlı bağımsız ülkeler haline geldi; AB ile ticaret ve yatırımlar yoluyla yakın ilişkiler kurdular. Gerçekten de, 2030 yılında Doğu Akdeniz artık dış politika uzmanlarının üzerinde kafa yormadıkları, ya da nadiren düşündükleri bir bölge haline geldi. Balkanlardaki gerilim büyük ölçüde düştü. Eski düşmanlar artık AB Konseylerinde, 1990'larda hiç kimsenin hayal edemeyeceği bir şekilde, hep birlikte oluşturdukları yeni gruplarla temsil ediliyorlar.

Türkiye ile AB üyesi komşuları Yunanistan ve Kıbrıs arasındaki sürekli oy ittifakları, Doğu Akdeniz bloğuna, Balkan üyelerini geride bırakan ve zaman zaman AB'nin Atlantik kıyısı üyelerini öfkeliendiren miktarda fon akışı ve önemli bir siyasal nüfuz sağladı. Yine de bu ülkeler, en azından Türkiye ile Yunanistan ve Kıbrıs'ın otuz kırk yıl önce sürekli karşı karşıya geldikleri “eski kötü günlerin” geride kalmış olmasıyla kendilerini avutuyorlar. İrridentizm¹, aşırı milliyetçilik ve bunları besleyen ve bunların nihai olarak yarattığı güvensizlik, AB bünyesindeki normal ticaret ve yatırım ilişkileri sürdükçe ve Batı Avrupa için 1950'lerde ve 1960'larda başlayan refah doğuya doğru yayıldıkça giderek kayboldu”.

Bu senaryo bir hayal ürünü gibi görünebilir. Yine de, bunu gerçekleştirecek siyasal irade mevcut ise, gerçekleşmemesi için hiçbir neden yok. Avrupa'nın bütünleşmesine yönelik ilk adımlar atılmadan önce, Fransa ve Almanya için hazırlanacak benzer bir senaryo da aynı derecede şaşırtıcı görünecekti. Bu senaryonun abartılı olduğunu düşünenler, gerçekte bunun bizzat AB'nin geleceğe dair vizyonu olduğunu bilmelidirler. Bu senaryo, Avrupa Komisyonunun Türkiye için hazırladığı belgelerde dolaylı olarak aktarılıyor². Komisyon, raporda yukarıda anlatılanlara işaret eden uzun vadeli hedefler belirliyor.

- Barış, istikrar ve refah için bir ortak alan kurulması,
- Bir Avrupa–Akdeniz serbest ticaret bölgesinin aşamalı olarak kurulması,
- Bölgede yaşayanlar için daha iyi yaşama koşulları hazırlayacak, hızlandırılmış ve sürdürülebilir bir sosyoekonomik gelişmenin sağlanması,
- Bölgesel işbirliğinin arttırılması,
- Avrupalı ve Akdenizli ortaklar arasında sosyokültürel diyalog ve işbirliğinin yoğunlaştırılması.

¹ - İrridentizm; bir milletin eski topraklarını geri istemesine dayalı bir milliyetçilik türü. –ç.

² - European Commission (Avrupa Komisyonu) *National Indicative Programme 2000-2002 Republic of Turkey (Türkiye Cumhuriyeti 2000-2002 Ulusal İndikatif Programı)*

Türkiye'nin kazançları

Bunların her bir Türkiye vatandaşı açısından pratikte ne anlama gelebileceğini görmek zor değil: daha yüksek bir yaşam standardı; neredeyse eksiksiz bir bölgesel güvenlik; günümüzde yalnızca, Türklerin büyük çoğunluğuna kapalı olan Batı Avrupa'nın ileri sanayi ülkelerinin yanısıra diğer Akdeniz ülkelerine de seyahat etme ve bu ülkelerde diyalog kurma özgürlüğü.

AB üyeliği ile birlikte Türkiye'nin en derin kaygılarının çoğu çözümlenecektir. Örneğin, dış güvenlik durumu, Türkiye Avrupa Birliğine katılır katılmaz çok farklı bir görünüm alacaktır –ve Avrupa Güvenlik Savunma Kimliği (AGSK) bünyesindeki tam statüsüne dair artık hiçbir soruyla karşılaşmayacaktır.

Gerçekte Türkiye, AB'de bu alanda oluşturulan politikalara dahil edilebilirdi. Önümüzdeki on yıllarda AB, aktif bir dış politika ve NATO bölgesi dışındaki güvenlik çıkarlarıyla uluslararası sahnede daha etkili bir aktör haline gelecek gibidir. Türkiye, Birliğin gelecekteki barış koruma ve güvenlik stratejisi içinde önemli bir rol oynayabilir.

İç güvenlikle ilgili sorunları da kontrol altına alınacaktır. Örneğin, Portekiz, Yunanistan ve İspanya gibi AB üyesi olup Türkiye'ye en çok benzeyen üç ülkede de, AB'ye katılana kadar yaşanan süreçte, siyasal çalkalanmalar ve aşırı bir kutuplaşma hüküm sürmekteydi.

Üyelik yolunun tıkanmasından doğacak riskler

Yukarıdaki senaryoya alternatif olarak karamsar senaryolar tasarlamak da mümkün. Türkiye'de (ve başka yerlerde), ülkenin gerçekten AB'ye katılımına izin verileceğinden şüphe ediliyor olması, bu karamsar senaryolara da değinmemizi gerektiriyor.

Tam üyeliğin önündeki engellerden birinin gerçekten de üstesinden gelinemediğini varsayalım. Böyle bir durumda birçok insan, hayatın eskisi gibi devam edeceğini söyleyecektir. Bu varsayım oldukça iyimser sayılabilir. Örneğin, Türkiye, Yunanistan'la Kıbrıs konusunda yaşadığı çekişme nedeniyle AB'den dışlanırsa, kaçan fırsat çok büyük

olacaktır. Siyasal güvenle birlikte iş dünyasındaki güven de bu gelişmeden olumsuz yönde etkilenecektir. Böyle bir durumda ekonomik anlamda gerçek bir gecikme riski oluşacaktır ve bu risk ülkenin iç sorunlarının uluslararası alana taşınmasıyla birleşince, siyasal istikrardan durgunluğa ve otoriterliğe doğru bir geri çekilmeye neden olabilecektir. Tasarlanabilecek en kötü senaryoya göre, bu durum, bir dönem iç karışıklıktan sonra son aşamada kesin olarak Avrupa karşıtı ve belki de dine dayalı radikal bir siyasal hareketin iktidarı ele geçirmesi ile sonuçlanabilir.

Samuel Huntington ³ ve Graham Fuller ⁴ gibi Amerikalı akademisyenler, batılılaşmaktan vazgeçmiş ve yeniden İslamlaştırılmış bir Türkiye'nin Batıyla daha dostça ilişki kurabilecek bir İslâm dünyasının lideri haline gelebileceğini tezini öne sürmüşlerdir. Oysa ekonomik ve siyasal izolasyona dayanan bu ikinci senaryo, hem Avrupa hem de Türkiye açısından pahalıya mal olacak ve belki de bir felaketle sonuçlanacaktır. Bu durum, en azından, Avrupa'nın güneydoğu kanadının istikrarsız ve potansiyel olarak sorun kaynağı olan bir bölge olmaya devam edeceği anlamına gelecektir. Balkanlardan İngiltere'ye geniş bir coğrafyaya yayılan Avrupa'nın bütün Türk ve Osmanlı kökenli Müslümanları, kıtanın tahrik edilmiş ve yabancılaştırılmış öğeleri haline geleceklerdir.

Kısaca, henüz inşa sürecindeki büyük Avrupa Birliği'ne Türkiye'yi katma girişimi, bölgenin uzun dönemli istikrarı ve refahı için yararlı olacaktır. Özellikle, Türkiye'nin ve İstanbul ve çevresinin eskiden olduğu gibi güneydoğu Avrupa'nın ekonomik merkezi haline gelmekte olması AB'ye katılım sürecine katkıda olabilir.

³ Samuel Huntington, *Medeniyetlerin Çarpışması*

⁴ *Alternative Turkish Roles*, Graham Fuller; *Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East*, der. Henri J. Barkey. Washington 1996, s. 212-218

2 – Ortaklık Koşullarının Yaratılması

Helsinki Konferansı'na kadar, mevcut atalet giderek artarak sonsuza dek devam edecek gibi görünüyordu. Helsinki'den beri bu hareketsiz ortam dikkate değer bir şekilde değişti. Bunun göstergelerinden biri, artık AB'den gelen üst düzey ziyaretçilerin, ziyaret edilecek yerler listesinde Ankara'nın daha sık görünmesidir.

Yine de Türkiye-AB ilişkilerinin havası, henüz, Türkiye'nin başvurusunun aynen diğer başvurular gibi değerlendirileceğine dair bir güven ortamının oluşmasına izin verecek kadar değişmemiştir. Önümüzdeki birkaç yıl boyunca, Türklerle Avrupalılar çözümü zor konularda, her düzeyde, resmi pazarlık masalarında, basında , hatta barlarda tartışmaya devam edecekler. İki tarafın da birbirini daha iyi tanımaya başlaması ve yapıcı bir çalışma ortamının yaratılması için bu tartışmaların yapılması gerekir.

Algılanma biçimlerinin değişmesi

Bir değişim olduğunun işaretlerinden biri, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yapabileceği katkılarının Avrupa ülkeleri tarafından giderek daha çok farkına varılmasıdır. Türkiye'nin Kuzey Amerika'dan algılanışı, hızla büyüyen ekonomisiyle bölgesel istikrarı sağlayacak en önemli ülke olması üzerinde yoğunlaşırken, Avrupa, Türkiye'de insan hakları ve kültürel farklılıklar sorunu ile ekonomik geri kalmışlığı vurgulamaya devam ediyordu. Türkiye'nin Batı gazetelerinde yayınlanan karikatürleri, kentleşmiş ve yeni sanayileşmiş bir toplumdaki çok, büyük ölçüde yok olmuş “oryantal” bir geçmişe işaret ediyor: fes giyen erkekler, türban ve şalvar, (Türkiye'nin çoğu yerinde bulunmayan) palmye ağaçları ve develer.

Geçmiş dönemlerden miras kalan bu imajın gene geçmişte resmî ilişkilerde yaşanmış tatsız deneyimlerle birleşmesiyle, başta Almanya ve Lüksemburg'da olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde Türkiye'nin üyeliğine pek sıcak bakmayan bir katman oluştu. Santer Komisyonunda, Berlaymont'un en yüksek düzeylerinde ve AB'nin Brüksel merkez bürosunda Türkiye'ye karşı büyük bir soğukluk duyulduğu ve hiç anlaşılmadığı açıkça

görülyordu. Hatta bazı AB görevlileri, Türkiye'nin, başvurusunu geri çekmeye ikna edilebileceğini düşünüyordu.

Romano Prodi başkanlığındaki Komisyonu'nun tavrı genel olarak daha dostane sayılabilir. Helsinki'den sonraki dönemde de Berlaymont'un Türkiye karşıtlarının bütünüyle arındığı söylenemez. Bunun yanı sıra, ulusal hükümet düzeyinde bazı birimlerde de AB'den şüphelenme eğilimi sürmektedir. Bu durum, Türkiye'nin tam üyelik sürecine hız kazandıran itici gücün ne kadar kırılabilir ve ancak büyük çabalarla sürdürülebilir olduğunun göstergesidir.

Bu sorunların temelleri AB-Türkiye ilişkilerinin hız kaybettiği Ankara Antlaşmasından sonraki yirmi ila otuz yıllık boşluğa dayanıyor; Ortaklık Konseyi (*Joint Association*) ve onun kurumları beklendiği gibi çalışmadı ve iki taraf da sık sık öfkeye kapıldı. Katılım Ortaklığı (*Accession Partnership*) çalışacaksa, buna benzer deneyimlerin geride bırakılması gerekiyor. Bu noktada, iki tarafın siyasetçileri ve bürokratları arasında karşılıklı anlayış ve güvene dayalı bir ortam yaratılması önemlidir.

Avrupa Parlamentosu

Mevcut Avrupa Parlamentosu'nda da Türkiye'ye yönelik tavırlar değişmektedir. Bu değişimin arkasında bir çok etmen yatmaktadır. Türkiye'nin önündeki bazı engeller kendiliğinden yok olmuştur. Sosyalist Grubun bilinen sert muhalifleri 1999 seçimlerinde koltuklarını ya da etkilerini kaybettiler bunun yerine Türkiye'ye yakın sayılabilecek kişiler parlamentoya girdi. Diğer yandan, 1999 yazından beri Yunan dış politikasının değişen yönelimiyle aynı çizgide olmak üzere, Parlamentodaki Yunan temsilciler Türkiye'yi gözetten her öneriye gürültülü bir şekilde karşı çıkmaktan vazgeçtiler. Bu çok önemli bir değişimdir.. Son olarak, Avrupa Parlamentosu'nun tavrındaki değişimin, doğrudan Türkiye'deki değişimlerle ilişkili olduğu söylenebilir.

Bu değişen tavır, 2000 yılı başlarında Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde bazı HADEP'li belediye başkanlarının tutuklandığı zaman baş gösterdi. Avrupa Parlamentosunun bazı üyeleri, HADEP'lilerin tutuklanmasını, Türkiye ile Birlik arasındaki birleşmenin muhaliflerince gerçekleştirilmiş kasıtlı bir hareket olarak

değerlendirdi. Bu yorum kesin olarak doğru olmasa da, Avrupa Parlamentosunun Türkiye’yi algılamasında ve Türkiye’yle ilişkilerinde önemli bir değişime yol açacaktır. Geçmişte Avrupa Parlamentosunun Türkiye müttefikleri, ülkede sistem karşıtı olarak algılanan radikal ve marjinal gruplar içinde yer alıyorlardı. Parlamento artık ülkede hakim görüş sayılan metropoliten liberal kamuoyu ile bağlantılarını geliştiriyor ve bu yeni bağlantıları “Avrupa taraftarları” olarak tanımlıyorsa, eski dönemlerin yanlış anlama ve zıtlıklarının birçoğuna daha seyrek rastlanacağı iddia edilebilir.

Yine de, Avrupa Parlamentosu’ndaki en büyük grup olan orta sağdaki PPE’nin Türk taraftarı olmadığı ve bütün grupların kendi içlerinde de Türkiye’ye karşı tavırları nedeniyle, özellikle insan hakları konusunda bir dereceye kadar bölünmüş oldukları unutulmamalı. Türkiye’deki gelişmeler, ülkenin liberal demokrasi normlarına yaklaştığını ya da onlardan uzaklaştığını belirleme amacıyla, Parlamento tarafından hâlâ yakından izlenmektedir. Avrupa Parlamentosunun Türkiye’ye, diğer adayların yerine getirdiği siyasal kriterlerin aynılarını gerçekleştirmek için önce siyasal alanda uzun ve zahmetli bir çalışmaya ihtiyacı olduğu şeklinde baktığı konusunda hiç şüphe yoktur.

Üye ülkeler ve kamuoyu

Avrupa Komisyonu ve Parlamentonun Türkiye’ye yönelik değişen bakış açısı üye ve üyeliğe aday durumunda olan ülkelerin kamuoylarına yansımamıştır. Örneğin, Yunanistan’ın 1975–1978 arasında büyük bir enerjiyle ve tamamen kendi çabasıyla Avrupa kamuoyunu ve özellikle kamuoyu oluşturucularını kendi tam üyeliği konusuna yönlendirmesine benzer bir girişim Türkiye’den gelmedi.

Batı Avrupa’daki birçok insanın Türkiye hakkındaki bilgilerinin sınırlı olması ve kendi medyalarından duyduklarının da zaman zaman yanıltıcı olabilmesi, süregelen bir dizi bölgesel anlaşmazlıkla çalkalanan büyük bir Müslüman Akdeniz ulusunu aralarına almalarının getireceği belirsizlikleri, kaçınılmaz olarak olduğundan daha da korkutucu göstermektedir. Kamuoyunun bu yaklaşımı ise, hükümetlerin ve parlamentoların Türkiye’nin Birliğe üyeliği konusundaki yaklaşımlarını kuşkusuz ki etkilemektedir.

Unutulmamalıdır ki, üye ülkelerin her birinin hükümetleri, yasa yapıcıları ve kamuoyları katılım sürecinde bizzat yer alacaklardır. Türkiye'nin katılımı da, bir gün, üye ve aday konumundaki diğer 27 ülkenin parlamentolarında onaylanmak durumunda kalacaktır. Halen AB üyesi ülkelerin yanı sıra , Türkiye'nin onaylanması aşamasında, üyelik statüsü muhtemelen gerçekleşmiş olacak diğer aday ülkelerin kamuoylarına da, Türkiye'nin üyeliğine yönelik mesajlar verilmelidir. Bu mesajlarda, Türkiye'nin Avrupa'ya güveni, hak sahipliği ve üyelik yolunda başardıkları ayrıntılı olarak anlatılmalı ve bunların söz konusu kamuoylarınca algılanması sağlanmalıdır.

İstekli olmak başarıda önemli bir etmen

AB tarihinin gösterdiğine göre, katılım sırasındaki hava, üyeliğin başarısı için önemli bir faktör haline gelebiliyor. Ortaya çıkacak yeni fırsatlar da değerlendirildiğinde, Türkiye'nin üyeliği ülkede önemli bir istekliliğin kaynağı olmalıdır. Avrupa macerasına böyle yaklaşan ülkeler AB bünyesinde kararlı ve verimli kariyerlere sahip oluyorlar. İngiltere ve daha az olsa da Danimarka gibi, katılım sürecine bölünmüş bir şekilde ve şüpheyle giren ve Birliğin geri kalanıyla ilişkilerini sonu gelmez bir çekişme içinde gösteren ülkeler, sonraki aşamalarda da Birliğin içinde bulunmaktan çok mutlu olamamışlardır ve Birliğe etkileri olabileceğinden daha az olmuştur.

Türkiye, İngiltere deneyimine bakmalı ve hangi davranışlardan kaçınması gerektiğini öğrenmelidir. Ayrıca, Ankara'dan büyük bir siyasal başarı olarak görünen Yunanistan'ın AB'ye üyeliğine Avrupa'nın geri kalanından bakıldığında, bu gelişmenin bazı soru işaretleri yarattığı da akıldan çıkarılmamalıdır.

Türkiye'nin tedirginliği biraz da , alışkanlıklarını değiştirmek zorunda olduğunu bilmesinden kaynaklanıyor. Oysa, Doğu Avrupa ülkelerinden istenen değişikliklerin yerine getirilmesinde büyük sorunlar yaşanmıyor. Bu bir ölçüde, bu ülkelerin Türkiye'nin İngiltere, Almanya ve Fransa medyası ve liberal kamuoyu tarafından uğradığı şiddetli saldırılarla ve büyük bir imaj zedelenmesiyle karşılaşmamış olmasıyla açıklanabilir. Ancak buna ilaveten, bu ülkelerin AB üyeliğinin getireceği faydalar ile artacak olan refah ve güvenliği daha iyi algılamış olmaları, Batı Avrupa'yla yaşadıkları gerilimlerin hızla yatışmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu ülkelerde AB

üyeliği için gerekli uyarlamaları yapmak daha az tartışmaya yol açacaktır çünkü hükümetleriyle birlikte Slovenya, Romanya ya da Estonya'nın vatandaşları Avrupa Birliği'nin belirlenen takvim çerçevesinde kendilerine tam üyelik vereceğinden şüphe duymamaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de bu yöndeki şüpheler hala derinden hissedilmektedir.

Avrupa merkezli modellerin uygulanması

Yukarıda açıklanan önyargıların dışında, Avrupalıların tereddütlerinin daha derin nedenleri var. Türk toplumunun Avrupa örneğiyle aynı çizgide, daha açık ve liberal bir yapıya doğru evrim geçirdiği gözleniyor ancak buna rağmen, bu yöndeki gelişmelerin arkasında hükümetin desteği ve teşviki olmadığı da görülüyor ve toplumun dinamizmiyle kıyaslanırsa hükümetin dinamiği daha zayıf kalıyor. Şimdiye kadar çoğulcu özgürlüklerin genişletilmesi için idari ve siyasal düzeylerdeki kararlılık daha somut biçimlerde gösterilmiş olsaydı, Türkiye'nin bireysel özgürlükler konusunda AB ile yaşadığı sorunlar azalacaktı.

Avrupa'nın tedirginliğinin temelinde yatan daha özel bir sebep ise, Türkiye'nin Avrupa deneyimi ve Avrupa'nın kurumsal ve kültürel modelleriyle ilişki kurmamasıdır. Türk toplumu ve yöneticileri geçmiş yıllarda, yol göstermesi ve emsal olması amacıyla Avrupa'dan çok Amerikan modellerine baktıkları izlenimini verdiler. Bu tercih Avrupa'nın gözünden kaçmadı. Avrupa Birliği yörüngesindeki ülkelerin çoğu Kuzey Amerikalılardan çok, daha sonraki bölümlerde ele alınan, Avrupa'nın kurumsal ve kültürel modelleriyle ilgilendiler. Türkiye'ye gelen Anglo-Sakson olmayan ziyaretçiler, Türk toplumunda genel olarak İngiliz İngilizcesinden çok Kuzey Amerikan İngilizcesinin kullanılması karşısında şaşkınlık duyuyorlar.

Son aşamada üyeliğin kesin olması tansiyonu düşürebilir

Belirsizlik, diyalogun ilk aşamalarında, sürecin hızlı bir tempoda devam etmesi açısından Türkiye için en önemli dönemdir. Katılım süreci başlangıçtaki teknik ya da siyasal güçlüklerde tıkanırsa, sürecin yeniden yoluna girmesini sağlamak zor olabilir. Helsinki'yi izleyen çok önemli dönemin pek bir şey yapmadan geçirilmiş olması,

Türkiye'nin AB üyeliğine muhalif grupların güç kazanmasına ve Türkiye'nin şimdiden uzatmalı bir aday olarak görülmesine neden olabilir.

Yine de, müzakereler öncesi başlangıç aşamasında ciddi bir siyasal çatışma ya da kırılma olmamıştır. Helsinki'de başlayan sürecin bir tek sonucu olmalıdır; orta ve uzun vadede Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği. Bu noktadan sonra başarısızlığın maliyeti iki taraf için de çok yüksek olacaktır. Eğer katılım ortaklığı her hangi bir nedenle bozulursa, bu AB için önemsiz bir yenilgi değil; dış politika alanında küçük düşürücü ve riskli bir başarısızlık anlamına gelecektir.

Bu nedenle Türkiye'de kamuoyu nispeten güven içinde olabilir. Türk tarafı müzakerelerde üzerine düşeni yaptığı ve müzakerelerden çekilmediği sürece, Türkiye sonunda AB üyesi olacaktır. Bu da, Birliğin tam üyesi haline gelmek için gereken uyum çalışmalarına daha olumlu ve yaratıcı bir şekilde yaklaşılmasını sağlamalıdır.

3 – Katılım Takvimi

Türkiye'nin tam üyelik adaylığına kabul edilmesi, Türkiye–Avrupa Birliği ilişkilerinde önümüzdeki dönüm noktalarını da açığa çıkardı. Bu ise, sırasıyla birtakım usule uygun mekanizmaların devreye girmesine neden oldu. Bu mekanizmaların işlevi, Türkiye'nin üyeliğe doğru ilerlemesini değerlendirmek ve mümkünse bu süreci hızlandırmak:

Komisyon tarafından hazırlanan ayrıntılı Yıllık Uyum Raporları. Bu raporların ilki, Ekim 1998'de “Türkiye İçin Uyum Raporu” (*Regular Report for Turkey*) adı altında yayınlandı. İkincisi, bu yıl Kasım ayında çıkartılacak. Bu raporun kapsamı, katılım ortaklığının gelişmesi açısından son derece önemlidir. Her yıl Uyum Raporuna girebilecek türden birtakım tanımlanabilir başarıların gerçekleştirilmesi iyi bir strateji olacaktır.

Karma Rapor. Bu rapor yıllık ülke raporlarında yer alan ana noktaları kapsar. 13 adayın tümünden bilgiler aktararak, aralarında karşılaştırmalar yapılabilmesini sağlar.

Avrupa Parlamentosu tarafından ülkeye özel hazırlanan raporlar. Türkiye hakkındaki bir rapor bu yılın Eylül ayında basıma hazır hale getirilmişti. Parlamantonun Birlik içindeki rolü, bütün bütçe ödemelerini onaylamakla yetkili olması açısından çok önemlidir. Ayrıca Parlamantonun, kamuoyu ve medyayla iletişim kurabilmesi ve bu şekilde tavırları belirlemede etkili olması da bir diğer önemli özelliğidir. Dolayısıyla söz konusu raporlar eleştirel ya da kuşkucu olursa, katılım ortaklığı süreci çetin geçecek demektir.

Katılım Ortaklığı. Bu belge, Türk üyeliğinin hazırlıklarına rehberlik edecek ayrıntılı tasarıdır. 8 Kasımda basılması beklenmektedir. Hedeflenenleri

ve öncelikleri tanımlayan nispeten kısa bir belgedir ama belgenin içeriği katılım sürecinin özünü oluşturacaktır.

Katılım Ortaklığı Türk tarafınca hazırlanacak **Müktesebatın Üstlenilmesine Yönelik Ulusal Program (MÜYUP)** (*National Program for the Adoption of the Acquis*) ile denkleştirilecektir. Ulusal Plan, AB politikalarını ve yasal standartlarını Türk yasalarına dahil etmek için yapılması gereken işleri ve bunların takvimini belirleyecek ve bunları uygulamak için gereken yetkiyi teşkil edecektir.

Yeni süreçler, Türkiye-AB Ortak Konseyleri'nin yılda iki kez yapılan toplantılarından çok daha ayrıntılı aşamalardır. Katılım süreci düzgün bir şekilde ilerleyecekse, bu yeni süreçlerin eskileri gibi siyasal ve karşıt tavırlı bir hale gelmemesi gerekmektedir.

Tarihlerin belirsizliği

AB ve Türkiye iki önemli konuda resmi tarihler belirlemedi. Bunlar (1) AB'ye katılımın gerçekleşeceği kesin tarih ve (2) müzakerelerin başlayacağı tarihtir. Katılımın kesin tarihi halen belirsizdir. Bu yılın Eylül ayında, Fransız Dışişleri Bakanı Türkiye'nin AB'ye katılıp katılmayacağı ve katılacaksa ne zaman katılacağına yönelik bir soruyu yanıtlamayı nazik bir üslupla reddetti.

Yine de, müzakerelerin ne zaman başlayacağı konusunda bazı tahminler yapılabilir. Eskiden, müzakereler için bir tarih belirlenmemiş olması, başvurunun reddedildiği anlamına gelirdi. Örneğin, Türkiye'nin Nisan 1987'de yaptığı asıl başvuru, Temmuz 1989'da bu şekilde yanıtlanmıştı. Bugün için durum değişmiştir. Türkiye aktif adaylar listesindedir ve müzakerelerin başlayacağı tasarlanmıştır. Fakat ne zaman?

Birçok yönden, katılıma henüz Türkiye kadar hazır olmayan ikinci grup Balkan ve Baltık ülkeleri de dahil olmak üzere, başvuruda bulunmuş ülkelerin tamamı şu anda müzakerelerle meşguldür. Türkiye ile müzakerelerin başlamamış olmasının birkaç özel nedeni var. Genel olarak bilinen temel neden ilkeseldir. Türkiye, potansiyel üyelerin

tamamının gerçekleştirilmesi gereken “Kopenhag Kriterleri”nin siyasal kısmını henüz yerine getirememiştir. Aşağıda bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecektir.

Gecikmenin pratik nedenleri

Gecikmenin pratik nedenleri de var. Takvim, yalnızca Türkiye’nin hazırlık görevlerine ilişkin iç idari gündemini başarmasına bağlı değil. Avrupa Birliği, dikkatini Türkiye’nin başvurusuna çevirmeden önce, birinci grupta yer alan Doğu ve Güney Avrupa ülkelerinin katılımlarını tamamlamak isteyebilir.

Bu ülkelerle yapılacak müzakerelerin altı ya da yedi yıl sürmesi halinde (bu, Berlin’de Avrupa Konseyinin⁵ bu ülkeler için 2006 yılına kadar süren bir malî program oluşturma kararında imâ edilen bir olasılıktır), Türkiye’nin 2007’ye kadar beklemesi gerekebilir.

AB tarafının zamanı gözetmesinin başka nedenleri de var. AB, Türkiye ile ilgilendiği alanlarda uzmanlığını ve kaynaklarını geliştirmek durumundadır. Helsinki kararı, Komisyonu dahi şaşırtmıştır. Türkiye’yi iyi anlayabilecek vasıfta yeterli sayıda görevli istihdam etmiyor olması, AB’nin müzakereleri geç başlatmasının bir diğer nedenidir. Uzun yıllar boyunca Türkiye Brüksel’de marjinal bir konu olarak ele alınmış ve çok ileri bir tarihte gerçekleşeceği varsayılan Türk katılımı aktif olarak pek düşünülmemiştir. Bu nedenle Komisyon 1999’un ortalarından itibaren, birtakım karmaşık teknik konuları da içeren genişletilmiş bir Türk dosyasıyla başa çıkabilecek yeni elemanları işe almaya başlamıştır.

Müzakerelerin erken başlamasının avantajları

İdeal olarak Türkiye müzakerelerin şu ana kadar tartışılanlardan çok daha erken, belki de 2001’in sonu kadar yakın bir tarihte başlamasını tercih edecektir. Müzakerelerin başlaması, ne zaman biteceğine bakılmaksızın, Türkiye’nin üye olarak bir gün Birliğe alınacağına dair AB’yi bağlayıcı bir hareket olacaktır. Müzakereler başlayana kadar

⁵ Okuyucular şu ikisinin arasındaki fark hakkında bilgi edinmek isteyebilir: (1) “Avrupa Konseyi” (European Council), Avrupa Birliğine üye ülkelerin başkanlarıyla, AB’nin altı aylık dönem Başkanlığını o anda yürüten ülkenin bir kentinde, yılda birkaç kez yapılan resmi toplantılara verilen isimdir. (2) Öteki “Avrupa Konseyi” ise (Council of Europe), AB’den daha eski olan ve Strazburg’da toplanan Avrupa Parlamenter demokrasilerinin bir birliğidir. Türkiye bu Avrupa Konseyi’ne tam üyedir. Ancak dilimizde her ikisi için de “Avrupa Konseyi” sözcüğü kullanılmaktadır ve haklı bir karmaşıklık yaratmaktadır.

Türkiye'nin üyeliği belirsizliğini koruyacaktır. Türkiye, şu anda yalnızca gelecekteki potansiyel bir üyedir. Diğer 11 adayın üyelikleri garantilenmişken, AB ile yaklaşık 40 yıllık işbirliğine rağmen Türkiye'nin statüsünün hâlâ belirsiz olması düşündürücüdür. Halbuki müzakereler bir şekilde başlatılmış olsaydı, hem Türk halkına hem de yatırımcılara güven verici bir jest yapılmış olacaktı.

AB üyesi ülkelerin kamuoylarının, Türkiye'nin üyeliğiyle birlikte karşı karşıya kalacakları sorunlar olarak gördükleri potansiyel kitlesel göç ve insan hakları konusunda ilk müzakerelerde nasıl bir görüş yansıtacakları da henüz belirsizdir. Bu anlamda müzakereleri erken başlatmak için baskı yapmak, kamuoyundan gelecek eleştiri ve saldırıları arttıracak ise, geri tepebilir.

Türkiye, Kopenhag Kriterlerinin siyasal nitelikte olanlarını karşılamaya yakın olsaydı, ilk müzakereler çok daha erken başlayabilir ve daha farklı geçebilirdi. Oysa siyasal kriterlere uyum sağlamak için önümüzdeki iki yılda TBMM'den geçirilmesi gereken yasaların sayısı çok fazla. Müzakereleri 2001 sonundan önce açmak, bu büyük hacimli gündemi tek bir yıla sıkıştırmak anlamına gelecektir. Reformların amacı yalnızca yasa ve yönetmelikleri değiştirmek değil, bunların yanı sıra insan hakları ihlallerinin kesin olarak bittiğini kanıtlamaktır. Bunun bir sene içerisinde gerçekleştirilmesi ise mümkün görünmüyor. İlk müzakerelerde reddedilme olasılığının bütün müzakere sürecini olumsuz etkileyebileceği ve süresiz bir ertelemeye neden olabileceği akıldan çıkarılmamalıdır. Bu durumda orta vadede müzakere şansı da kaçırılmış olacaktır.

Müzakerelerin süresi

Bir diğer belirsizlik, müzakerelerin bir kez başladıktan sonra hangi hızda yürütüleceğidir. Hazırlıklar eksiksiz ve başarılı olarak tamamlanmış ve siyasal kriterler yerine getirilmiş olursa -ki bu iyimser bir varsayımdır- müzakereleri üç ila beş yıl içerisinde tamamlamak olasıdır (Kıbrıs Rumlarıyla müzakerelerin 1997'de başlatıldığını ve ülke ekonomisinin çok karmaşık olmayan ve küçük yapısına rağmen 2000 yılının yazına kadar 31 bölümün ancak 16'sında anlaşmaya varılabildiğini hatırlayınız).

Türkiye genişleme programının standartlarına göre büyük bir ülke olduğundan, müzakerelerin beş yıldan daha uzun süreceği beklenir ve müzakere sürecini bir geçiş döneminin izleme olasılığı yüksektir. Henüz belirsizliğini koruyan bu noktalara rağmen, tam üyeliğin en azından 10 yıl ya da daha uzun bir süre gerektireceği söylenebilir.

Fakat katılım sürecinin uzun olması zaman kaybedildiği anlamına gelmez. AB üyeliğinin taşıyıcı bandı yeni çalıştırılmıştır. Katılım gerçekleşecekse, bugün ile katılım arasında geçecek yıllar, Türkiye’de heyecan verici dönüşüm ve ilerleme yılları olacaktır.

4- Katılım Gündemi

Avrupa Birliği, tek pazarlı ekonomik bir organizasyon oluşturmak amacıyla başlatıldı. Dolayısıyla üyelik için müzakerelerin maddeleri rekabet politikası, istatistik, sanayi politikası, ticari politika, küçük ve orta ölçekli işletmeler, iletişim, eğitim ve öğretim, malların serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, şirketler yasası, ekonomi ve para birliği gibi çoğu ekonomik olan yasal, düzenleyici ve idari uygulamaları içeren 31 maddeden oluşturuldu. Hedef, müktesebatı aday ülkelerin her birinin yasal ve idari yapısıyla bütünleştirmektir. Bu bütünleşme süreci tamamlandığında, yani üyeliğin yükümlülüklerini üstlenmeyi kolaylaştıracak siyasal ve ekonomik yapılar oluşturulduğunda, aday ülke tam üye olarak ilan edilmeye hazır hale gelmiş demektir.

Kopenhag kriterleri

Ancak, üyelik müzakerelerinin başlaması, Helsinki’de de onaylandığı gibi, aday ülkenin Avrupa Konseyi’nin 1993’te Kopenhag’da belirlediği siyasal kriterleri yerine getirmiş olmasına bağlıdır. Bu kriterler “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlıkların korunmasını ve saygı görmesini teminat altına alan kurumların istikrarının” sağlanmasını gerektirmektedir.

Avrupa Konseyi siyasal kriterlere uyum için öne sürdüğü “istikrar” kavramını, 1998 tarihli Uyum Raporu’nda görülebileceği gibi, ifade özgürlüğü, bireysel özgürlük ve diğer temel insan hakları üzerindeki sınırlamalar ile azınlıklara karşı ayrımcılık gibi sorunların şu anda ve gelecekte olmayacağını garantiye almak anlamında kullanmıştır.

Buraya kadar ele alınanlar Türk kamuoyunun yabancı olduğu konular değil. Avrupa Konseyinin son itirazları, Türkiye’de idare ve mahkemeler arasında bazı yasa ve eylemler üzerinde yaşanan uyuşmazlıklara dayanıyor. AB azınlık hakları konusunda da, Türkiye’nin bir üyeden beklenenleri yerine getirmediğine inanmaktadır. Bütün bunlara rağmen AB’nin Türkiye’yi üyelik için aday ülke olarak kabul etmesi, ülkedeki bu sorunların düzeltilebilecek nitelikte gördüğü anlamına gelir.

Türkiye Kopenhag ekonomik kriterlerine uyum konusunda daha az sorun yaşayacaktır. Ülke ekonomisi piyasa ekonomisi çerçevesinde çalışmaktadır ve Gümrük Birliği deneyimi bir noktaya kadar AB'nin rekabetçi güçleriyle başedebileceğini kanıtlamıştır. Tabii bunlar, Türkiye'nin henüz AB'ye tam üyelik için gerekli ekonomik ve yapısal kriterleri yerine getirdiği anlamına gelmiyor. Örneğin, diğer aday ülkelerin tamamından çok daha yüksek oranlardaki enflasyonunu topluluk normlarına indirmesi gerekmektedir. Ama bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, aralarında Türkiye'den çok daha zayıf ekonomilere sahip ülkeler de olmak üzere bütün adaylar müzakerelere ve 31 bölümün tamamı üzerinde çalışmaya başlamışlardır.

Önümüzdeki sorunlar

Bir kulübe katılırken, o kulübün kurallarına uymak gerekir. AB ilişkileri uzmanı bir Türk, "AB onların (mevcut üyelerin) kulübüdür ve biz de onların kurallarına saygı göstermeliyiz" diyor.

Ancak dikkate alınması gereken yalnızca kurallar değil. Pratikteki tarafların kendi çıkarları da önemli. AB, Türkiye'yi, tamamen demokratik yöntemlerle halledilmeleri koşuluyla, halen ülke içinde canlı bir şekilde varolan anlaşmazlık ve sorunlarıyla birlikte bünyesine almayı kabul etmiş görünüyor. Demokratik yöntemler koşulu her ülke için geçerli. Baskı sorununun sonuçlanacağına dair hiçbir işaret yokken İspanya da kabul edilmedi; ancak bazı gelişmelerden sonra kabul edildi. Sınır sorunlarını da kapsamak üzere mevcut anlaşmazlıkları üyelik öncesinde bir çözüme kavuşturmak, eski Varşova Paktı üyesi aday ülkelerin de razı olmak zorunda kaldıkları bir durumdu. İspanya, katılım sürecinde ilerleyebilmek için, İngiltere ile Cebelitarık konusunda yaşadığı anlaşmazlığın üstesinden geldi. İngiltere, AB'ye katılmadan önce, kendini Kuzey İrlanda çatışmasına bir çözüm bulmak zorunda hissetmedi. Tabii, anlaşmazlığın, çevresindeki bölgede uluslararası bir gerilime neden olacak nitelikte olmaması da bunda etkili oldu. Ancak, 1981'de Yunanistan'ın kabulünde, AB, katılımdan sonra neler olabileceğinin farkına varamadı. Katılımı nelerin izleyeceğini bilseydi çok daha farklı davranabilirdi.

AB, Türkiye dosyasında da her biri potansiyel anlamda çok ciddi birkaç sorun tespit etti. Bunlardan biri, birkaç kez doğu Akdeniz’de Türkiye ile Yunanistan arasında savaş ihtimali yaratan Ege ve Kıbrıs anlaşmazlıklarıdır. Diğeri ise, (Yugoslavya’nın parçalanmasından sonra yaşanan şiddet hareketleri dışında) elli yıldan beri Avrupa ülkelerinde görülmeyen ve Bask terörü ya da Kuzey İrlanda gibi batı Avrupa’nın kanayan yaralarını gölgede bırakan şiddette Türkiye’nin güneydoğusunda yaşanan iç sorundur. Ayrıca, genel anlamda insan hakları konusu da sorun olarak gözükmektedir.

i) Kıbrıs

Kıbrıs sorunu Türkiye’nin AB ile ilişkilerindeki en önemli dış engeldir. Bunun tek nedeni Kıbrıs sorununun yaklaşık kırk yıldır süren çözüm arayışlarına direniyor olması değil. Kıbrıs Rum kesimi tam üyelik için en çok yol katetmiş adaydır ve Kıbrıs’ın katılımı, AB’nin Türkiye ve Doğu Akdeniz’e bakışındaki diplomatik ve siyasal dengeleri önemli ölçüde değiştirecektir. Birleşmiş Yunan oyları da Birliğin konseylerinde ve diğer organlarında orantıyı bozan bir güç haline gelecektir.

Daha önce de belirtildiği gibi, Kıbrıs Rum Kesimi müzakerelerde en hızlı ilerleme kaydeden ülke oldu. Müzakerelerin tamamlanması, AB’yi kaçınılmaz olarak, Kıbrıs Rumlarının katılımını geciktirmek için gerekçeler bulmak ya da katılım sonrası yaşanacak yeni sorunlarla karşılaşmak arasında bir seçim yapmaya itecektir.

Kıbrıs Rumlarının katılımı geciktirilirse, Yunanistan diğer genişlemeleri geciktirmek için veto hakkını kullanacağından ve muhtemelen birtakım gerekçeler öne sürerek topluluk çalışmalarının önünü tıkayacağından, AB büyük bir siyasal ve kurumsal krize girebilir. Alternatif olarak AB sorundan kaçınabilir ve son engelde Kıbrıs’ın katılımını, bazı ulusal parlamentoların onaylarını geciktirmeleri yoluyla erteleyebilir. Bu konuda AB içindeki farklı gruplarca farklı tahminler yapılıyor, ama çoğunluk Kıbrıs Rumlarının katılımının birtakım sorunlara neden olacak olsa bile gerçekleşeceğini iddia ediyorlar.

Rum katılımından sonra Kuzeyin statüsü

Ancak bu durumda Kuzey Kıbrıs'ın statüsü hakkında yanıtlanması güç bazı sorular, adada hâlâ kalıcı bir siyasal uzlaşmaya varılmadığı iddia edilerek, olduğundan daha zor bir görünümle ortaya çıkacaklardır. Bunlar AB'nin de kafasını karıştırabilir. Kuzey Kıbrıs, yeni AB üyesinin (Güney Kıbrıs'ın) sınırları içinde kabul edilecekse, burada yaşayan insanların, limanların, üretilen mal ve hizmetlerin statüsü ne olacaktır? Kuzey Kıbrıs limanları, muhtemelen, Almanya yeniden birleşmeden önceki dönemde Doğu Alman limanlarıyla aynı statüde çalışacaklardır. Ancak bu öneri, Kıbrıslı Türkleri sürekli olarak genel ambargo altına almaya çalışan Kıbrıslı Rumlarca kabul edilecek gibi görünmemektedir. Kıbrıslı Rumlar, adanın kuzeyine, AB sınırları içinde illegal bir istilacı güç tarafından işgal edilmiş bölge ve Kıbrıslı Türklere de istilacıyı destekleyen âsiler şeklinde bakılması için AB'ye baskı yapacaklardır.

Belki de bu karamsar senaryo gerçekçi değildir. Artık Yunanistan'ın, Türkiye'ye karşı güttüğü yeni dış politikanın temellerini korumak için nedenleri vardır. Ayrıca adada uzlaşmaya varılmazsa, 15 ulusal parlamentonun Kıbrıs Rum kesiminin katılmasına onay vereceği yukarıda açıklanan nedenlerle kesin değildir.

Avrupa Birliği içinde Kıbrıs Rum kesimi

Bir uzlaşma olmaksızın Kıbrıs Rumlarının katılımı AB'nin siyasal hayatının dinamiklerini nasıl etkiler? Yunanistan ve Kıbrıs Rumları birleşmiş oy güçlerini, Türkiye'yi ve Kıbrıs Türklerini izole etmek ve Türkiye'ye karşı AB dayanışmasına başvurmak için kullanmaya çalışabilir. Bu durum üyelerin çoğunun bireysel ulusal çıkarlarıyla uyuşmasa dahi, geçmişte benzer çabalar bir şekilde işe yaramış ve hâlâ Türkiye ile AB arasında yaşanan bazı karşıtlıkların doğmasına yardımcı olmuşlardır. Daha zekice bir taktik moratoryum ilan ederek beklemek olacaktır. Her şekilde, Kıbrıs Rumları, en azından Yunanistan'ın geçmişteki muhalefeti şiddetinde olmak üzere, katılım sonrasında AB içindeki tüm güçlerini Türkiye'ye karşı kullanacak gibi görünüyor. Bu nedenle, üyeliğini Türkiye'ye karşı bir silah olarak kullanmayacağına dair hiçbir garanti almadan Yunanistan'ın AB'ye girmesine izin verilen 1975-1981 döneminin bir tekrarına doğru gidiyor olabiliriz.

Kıbrıslı Rumların vetosunun sürekli olamayacağı iddia edilebilir. AB'nin Türkiye'deki ekonomik, ticarî ve stratejik çıkarları 700,000 kişinin yaşadığı bir adaya nazaran çok daha önemlidir. Ancak AB'nin kime daha çok önem verdiğini sınamak da riskli olacaktır. Yunanistan tarafından desteklenirse Kıbrıs Rumlarının vetosu devam edebilir. Ayrıca bir ihtimal, Kıbrıs Rumlarının katılımı sağlandıktan sonra, şu anki Yunan-Türk uzlaşması ortadan kaybolup, 1980 ve 1990'ların tavrı geri gelebilir.

Batı Avrupalı diplomatlar beklendiği üzere bir fırsat penceresi açıldığını ve bu pencere kapanmadan Kıbrıs'ta uzlaşmaya varılması gerektiğini söylüyorlar. Ancak, gerçekten işleyen, âdil ve sürekli olduğunu kanıtlayacak bir çözüme göre daha kolay görünen çabuk yıkılabilecek uzlaşma tasarılarından uzak durmak gerekir. Yunanistan ile Türkiye'nin kalıcı bir karşılıklı anlayış dönemine girmesi ve uzlaşma için gösterilen çabaların, örneğin malî açıdan, ABD'nin vereceği destekle Birleşmiş Milletler ya da NATO tarafından sağlama alınması halinde, Kıbrıs'ta bir uzlaşmaya varma ihtimali daha kuvvetli olacaktır. Bu malî destek, uzlaşmanın gerçekleşmesi için bir çeşit “mükâfat” görevi görecektir.

Temel bir asimetri

Temel sorunlardan biri, uluslararası alanında tanınmış bir devlet ve AB'ye üye aday olmanın getireceği imtiyazlarının, adada temel bir asimetri yaratacak olmasıdır. Bu durumda Kıbrıslı Rumların adada iki tarafın karşılıklı uyuşacağı ve fedakârlık edeceği bir anlaşmayı kabul etmesinde hiçbir çıkarı yoktur. Aslında kaybedecekleri şeyler söz konusudur. Örneğin, adada uluslararası alanda tanınmış tek oluşum olmaları, müzakerelere başladıklarında kolaylıkla çürütülebilir. Bu anlamda Denктаş'ın öncelikle iki tarafın bağımsızlığının da tanınmasını istemesi gerçekçi ve duyarlı bir tavidir. Başlangıçta Kıbrıslı Türklerin ayrı ve bağımsız bir varlık olduklarının kabulüyle, Kıbrıslı Rumlar doğum aşamasında olan bir barış ihtimalinde oluşabilecek zararları sınırlandırmış olacaklardır.

Kıbrıs üzerindeki anlaşmazlıkları çözme amaçlı müzakerelerin hiçbiri gerçekten uzlaşma için nihai görüşme olmadı. İki taraf arasındaki her kopmayı yeni bir görüşmeler takvimi izledi. Yine de, 2000 yılının yaz ve sonbahar aylarındaki dolaylı

görüşmelerde bir gelişme kaydedilmezse, bu, Doğu Akdeniz genişleme sürecinde açık anlamlar ifade edecektir. Hem Türkiye hem de AB oldukça farklı bir gündemle yüzleştiklerinin farkına varmak durumunda kalacak ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki yeni diplomasinin devamında, Kıbrıs üzerindeki çözümlenemeyen sorun yüzünden güçlük çekecektir. Türk başvurusunun tamamının Lefkoşe ve Atina tarafından raydan çıkartılmasına izin vermek, AB üyesi hiçbir Batı Avrupa ülkesinin ulusal çıkarına uygun olmayacaktır. Yine de, çoğunun bu durumu nasıl algılayacağı henüz netlik kazanmamıştır.

ii) Güneydoğu Sorunu

Meltem Müftüler “1990’lar boyunca Türkiye ile AB arasındaki temel uyuşmazlık konusu Kürt sorunu ve Kürt halkına kültürel haklarının verilmesi oldu” şeklinde yazıyor⁶. Zamanı gelince belki de siyasal olanların izleyeceği, Kürtlere kültürel haklarının verilmesi konusundaki formülasyon, PKK taraftarı lobi gruplarının medya ve kamuoyu algısı üzerindeki etkilerini yansıtıyor. Sorunu bu şekilde formüle etmek AB’nin ilgilendiği açıdan bakıldığında biraz yanıltıcıdır. AB’nin Kürtlere olan ilgisi, yalnızca etnik anlamda değil, daha genel ilkeler ile bireysel hak ve özgürlüklere yönelik özel bir tavırdan kaynaklanıyor.

Bununla birlikte Türkiye’nin güneydoğusundaki sorunlar, katılım sürecinin karşısındaki en büyük ve aşılması zor engellerden biridir. Zira, Türkiye’deki birçok insan bu sorunun ülkenin üniter yapısını tehlikeye düşürebileceğine inanıyor ve bu konuda taviz vermeye niyetli değil. Türkler, Avrupalı güçlerle ilişkilerin milliyetçi ayrılık ve hatta bölünme konuları ile çevrelediği Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ülkelerinin yaşadıklarını unutmuş değiller.

⁶ *Europe in Change: Turkey’s Relations with a Changing Europe*. Meltem Müftüler-Bac; Manchester 1997; p.91.

Bu durum, iki farklı konuyu gündeme getiriyor. Bunlardan birincisi isteksizliktir. Daha önce açıklandığı gibi, AB ve AB kamuoyu, ancak ülkeler sorunlarını demokratik normlar çerçevesi içinde ele adığı takdirde, bu sorunları Birliğin içine taşımayı kabul eder. Bu temelde, son iki yılda güneydoğu bölgesinde şiddet ve silahlı çatışmanın önemli derecede azalmış olması cesaret vericidir ve bölgede bir yeniden inşa sürecinin başlamış olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte çözülmesi gereken ikinci bir “zor sorunlar listesi” hâlâ yerinde durmaktadır. Bu sorunların çözüm sürecinde Türkiye ve AB ülkelerinin davranışlarını anlamaya çalışırken iki tarafın farklı tarihi deneyimlerini akılda tutmak aydınlatıcı olacaktır.

Avrupa merkezli modeller: Kültürel haklar ve merkezîyetçilikten kurtulma

İlk olarak belirtilmesi gerekir ki, Türkiye hâlâ Osmanlı İmparatorluğu’nun özerklik ve ayrılmalar suretiyle bölünmesi deneyiminin etkisi altındayken; Avrupa modeli insanlara istedikleri her neyse yapma izni vererek gerilimleri hafifleten bir modeldir. İkinci Dünya Savaşı’ndan bu yana yalnızca birkaç AB üyesi ülke etnik temelli ayrılıkçı teröre maruz kalmıştır. Büyük etnik azınlıkların varolduğu yerlerde, bu gruplar özerklik verilmeden, genellikle bir dizi kapsamlı kültürel, dilsel ve hatta siyasal haklarla tatmin edilmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı’nda doğru tarafta olmanın ödülü olarak Avusturya’dan alınarak galip müttefiklerden İtalya’ya verilen ve Almanca konuşulan bir bölge olan Güney Tirol, artık kapsamlı birtakım kültürel tavizlerle İtalya’ya sıkı sıkıya bağlanmıştır. Geçmiş yıllarda bu bölgede de şiddete başvurulmuştur ama ayrılma artık gündemde değildir. Fransa, Fransız devletinin üniter yapısının tehlikeye düşeceği yönündeki ciddi endişelere rağmen, Korsika’ya yerel özerklik vermeye yönelik ilk adımları atmaktadır. İspanya, Bask ülkesinde, sürekli daha çok isteyen ayrılıkçı bir milliyetçi unsurla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bu duruma iki faktör yardımcı olmuştur. Bir yandan İspanyol devleti hiçbir zaman tam anlamıyla üniter olmamıştır ve dilsel ve idarî çoğulculuğa alışıktır. Diğer yandan Basklar ülkenin endüstriyel anlamda en gelişmiş bölgelerinde yaşamaktadırlar; bu durum Baskların bir bütün halinde militanlaşmasını engellemiştir.

Eski imparatorluğunun kalan parçalarından düzenli olarak ve çekişmeden geri çekilmeye alışmış olan İngiltere'nin ise ayrılığa zaten hiçbir itirazı yoktur. Bölünmüş nüfusun çoğunluğu ayrılmaya karşı olmasaydı, İngiltere, uzun zaman önce Kuzey İrlanda'dan ayrılmış olacaktı.

Bütün bu örneklerde ortak olan, kültürel ve dilsel haklar ile bazen bir dereceye kadar idari yetkinin talep edenlere kolayca verilmiş olmasıdır. Bu yalnızca bir taktikten ibaret değildir. Bu hareketler daha genel anlamdaki iki inanıştan kaynaklanır: Bunlardan birincisi, şiddet ve baskının kabul edilemez olduklarına ve bir toplumda düzen ve uyumu sürdürmek için kullanılmalılarının sonuç vermeyeceğine dair görüştür. İkincisi, yeni ortaya çıkmış ve özellikle Fransa ve İngiltere gibi ülkeleri etkisi altına almış olan bir tavidir. Buna göre modern toplumlarda bireylerin kendilerini ifade etme ve kendilerini gerçekleştirme potansiyelleri birer hak olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla Avusturyalılar İtalya'da anadilleri olan Almanca'yı konuşma, Basklar ve Kuzey İrlanda Katolikleri de kendi renk ve sembollerini kullanma hakkına sahiptir. Aynı şekilde göçmenlerin de, kültürel kimliklerini ve miraslarını yeni vatanlarında yaşatma hakları vardır.

“Özerklik” ile adem-i merkeziyetçilik ya da yetkinin dağıtılması arasında önemli bir fark vardır. Bu fark şöyle açıklanabilir: adem-i merkeziyetçilik gerçekleştiğinde, yetki azınlıklara değil bölgelere devredilir. Her zaman olmasa da bazı durumlarda bunlar, İskoçya ve Galler gibi bir dereceye kadar tarihî ve idarî kimliği olan bölgeler olmuştur. İngiltere'deki süreç en azından yetki dağıtımı olarak adlandırılabilir. Bu şekilde idarî erkin bir kısmının alt kademelere devriyle yerel ihtiyaçlar daha iyi karşılanabilecektir. Bu, özerklik değildir. Yüzyıllar boyunca tam bağımsız bir ülke olan İskoçya'da bölgeselleşme popüler hale gelmiştir. Bununla birlikte bölgeselleşme, İskoç yetkilendirmesinin tarihi temellerinden yoksun olmalarına rağmen Belçika, İtalya ve İspanya'da da gerçekleşmiştir.

Türkiye: Ulus-devlete giden farklı bir yol

Türkiye tarihsel olarak ulus-devlete erişmede batı Avrupa ülkelerinden farklı bir yol izlemiş, 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile bir ulus-devlet haline gelmiştir. Türk deneyimi birçok yönden ABD'ye, İngiltere ya da Fransa'ya olduğundan daha yakındır. Modern Türk devletinin dayandığı temellerin, bağımsızlık savaşı, göç, çeşitli milletlerin kaynaşmasına ve doğal selefi Osmanlı İmparatorluğu'nun her zaman ağır basan mirasına rağmen "yeni bir devlet" yaratmak için gösterilen bilinçli bir kararlılık olduğunu unutmamak gerekir.

Bir diğer önemli fark da, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etnik ve dilsel heterojenliğin oynadığı roldür. Yirminci yüzyıla kadar, siyasal kimlik oluşturmada dinsel topluluk dilden daha önemli bir faktördü. Bosna Hersek'te, Girit'te ve diğer birçok yerde insanlar aynı dili konuşuyor olmalarına rağmen Hıristiyan ya da Müslüman olmalarına göre farklı ulusal topluluklara bölünüyorlardı –Hıristiyan grup çoğunlukla Batı Avrupa'yla aktif olarak iletişim içindeydi ve onlardan fiilî destek arıyordu. Bu şekilde oluşan rakip ulusların son çatışmaları oldukça şiddetli geçmiştir.

Türkiye'ye Kafkasya ya da Balkanlardan göç eden Osmanlı Müslümanları, kendi dillerini siyasal anlamda önemli bulmamış ve kendileri için özel bir statü talebinde bulunmamışlardır. Bu, kimliklerini dilsel özelliklerde değil de Osmanlı Müslümanlarının ve daha sonra Türkiye'nin bir parçası olarak belirlemiş yerli dillerin sahipleri için de büyük ölçüde geçerlidir.

Yine de, bu farklılık idareciler için potansiyel bir endişe kaynağı olmuştur. Dil ve etnisite, giderek büyüyen toplumsal taleplere neden olan kolektif özellikler olarak görülmüştür. Bu yöntem, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan farklı Hıristiyan uluslar tarafından defalarca kullanılmıştır. Çözüm, bu çözümlenin güç kullanılarak durdurulmasıdır, ancak bu noktada, Osmanlı yönetimi tarafından tercih edilen çözüm olan güç uygulaması, genellikle Büyük Güçler tarafından engellenmiştir.

Cumhuriyet döneminde bu çözümler süreci, farklı milletlerden insanların kaynaştığı bir ülke ve ortak ulusal bir kültürün yaratılması üzerine yapılan vurgularla yer değiştirdi. Hedef, herhangi bir baskı uygulamak değildi. Daha çok 19. yüzyılın sonlarıyla 20.

yüzyılın başlarındaki korkunç etnik şiddetin yeniden ortaya çıkmasına engel olmağı. Bununla birlikte, bu politikalar Türk toplumundaki merkez dışı kuvvetleri ve bunların toplumla bütünleşememe riskini abartmış olabilir. 1923’de yaratılan yeni siyasal kurum ve onunla birlikte gelen kimlik, nasıl bakılırsa bakılsın etkileyici derecede güçlü ve sürekli. Fakat hâlâ Türkiye’nin etrafını çevreleyen gürültücü, irredentist Hıristiyan ve Arap milliyetçilikleri, bu noktada ülkenin kendinden emin olmasına izin vermemiştir.

AB’nin ayrılık karşısındaki tavrı

Bu nedenle, Türkiye’de Avrupa’nın tavırları karşısında duyulan şüphenin önemli nedenlerinden biri, bu tavrın kimi zaman açıkça bu irredentist akımların dil ve tavırlarına bürünüyor olmasıdır. Avrupa Parlamentosu 1994 yılında Kürtler için özerklik çağrısında bulunmuştur. Böylece Türklerin gözünde Avrupa’ya duyulan güvensizlik doğrulanmıştır. Ancak bu değerlendirme, Avrupa Birliği’nin ayrılıktan değil istikrardan çıkar sağladığı gerçeğini göz ardı eder. Gerçekte bir aday ülke ya da üye ülkenin bölünmesi, AB için ciddi bir başarısızlık sayılacaktır. AB, kıtadaşlarının çoğunun görüşüne göre, üye bir ülkede bölünmeye izin vermeyecektir. Bu yüzden aday ülkelerdeki ayrılmaları da desteklemesi beklenemez.

AB ve azınlıklar

Bununla birlikte AB’nin azınlıklar karşısındaki tavrı belli bir evrim geçirmiştir. İlk genişlemelerde Birlik, belirli bir grubun ciddi sorunlarına dikkat çekmek üzere, güçlü protesto ve kamuoyu baskısının ortaya çıktığı durumlar dışında, azınlık sorunlarıyla çok ilgili görünmedi. Örneğin İspanya, AB’ye katılmadan önce Protestanların hakları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmaya sessizce zorlandı. Bu zorlama, Kuzey Avrupalı Protestanların İspanya’daki dindaşlarına karşı yürütülen ayrımcılığın farkında olduklarını gösteriyordu. Oysa, esas olarak konunun Batı Avrupa’da neredeyse hiç bilinmiyor olmasından dolayı, Yunanistan’da Müslüman ve Katolıklara karşı yürütülen ayrımcılık çok az dikkat çekti ya da hiç çekmedi.

“Azınlık” kavramı, Batı Avrupa’nın endüstriyel kitle toplumlarında, Güney Balkanlarda ve Türkiye ile Yunanistan’ı da içine alan Doğu Akdeniz bölgesinde kullanıldığından çok daha serbest ve farklı bir anlamda kullanılıyor. Güneydoğu Avrupa’da “azınlık”,

tanınmış haklara sahip bir kolektiviteye atıfla yasal bir terim olarak kullanılıyor. Avrupa'nın popüler konuşma tarzına göre ise, azınlıklar, kendi bireysel kimlikleri için önemli olan ama herkes tarafından paylaşılmayan tanımlayıcı bir özelliğe sahip insanların oluşturduğu gruplardır. Batı Avrupa'daki azınlıkların, destek ya da korunma hakları olduğunu iddia etmelerinin nedeni, kendi kendilerini yönetmek istemeleri değil, böylece her bireyin kendi kimliğini koruyabilecek olmasıdır.

Hak talebine ilişkin bu tavırlar, yeni olmalarına rağmen eski bir bireycilik geleneği üzerine inşa edilmiştir. Daha çok, geleneksel tabakalaşmanın genel olarak yıkıldığı ve bireylerin egemen hale geldiği gelişmiş sanayi toplumlarının ürünleridir. Tavrıların değişiminin arkasında karmaşık süreçler yatar: Örgütlenmiş geleneksel dinin zayıflaması; kendini düşünen çok-kültürlü toplumların oluşmasında göçün etkileri; ve sanayi toplumu tarafından yıpratılmamış ya da yok edilmemiş ise doğal özelliklerin korunması gerektiği kanısı bunlar arasında sayılabilir. Aynı zamanda, tek-sorun siyasetinin (*single issue politics*) ve belirli gruplar için baskı yapan sivil toplum kuruluşlarının son dönemdeki yükselişi, bu grupların sözcülerinin medyaya erişimlerini ve dolayısıyla ulusal tavırlar aracılığıyla yaşamaya etki etmelerini kolaylaştırmıştır.

Kopenhag Avrupa Konseyi'nin azınlıkların korunması konusuna önem verdiğini söylemiştik, ancak, ulusal düzeyde azınlıkların nereye kadar korunabileceği konusunda farklı görüşler belirdi. İngiltere, Fransa ve Yunanistan Ulusal Azınlıklar Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesini (*Council of Europe Convention on National Minorities*) şu ana kadar imzalamaya yanaşmadılar.

Türkiye'deki durum

Yeni üyelerin, pratikte, eski üyelere göre daha kesin standartlara uymalarının bekleneceği söylenebilir. Örneğin Londra'daki insan hakları uzmanlarının imâ ettiklerine göre, Müslüman, Türk ve Katolik nüfuslara yönelik uygulamaları göz önüne alındığında, Yunanistan bugün başvursaydı AB'ye kolay kolay kabul edilmeyecekti.

Tüm bunlar Türkiye'deki durumla nasıl ilişkilendirilebilir? Türkiye'nin yetki devretmeksizin üniter bir devlet olma ısrarı kendi içerisinde bir sorun oluşturmaz. En

ağır sorunlar kültürel haklara değil, idarî uygulamalara ilişkin olanlardır. Bunlar farklı biçimlerdeki insan hakları ihlallerini içeren olaylar ve davalardır. Yetki devretme talebinde buldukları düşünülen birey ve kurumlar üzerindeki kısıtlamaların günümüz Avrupası'nda bir benzeri yoktur. İngiltere yaklaşık 150 yıl boyunca “İrlandalı” ve “İskoç” siyasal partilere sahip olmuş ama hiçbir zaman onları yasaklamak ya da ifade özgürlüklerini kısıtlamak gibi bir uygulamaya gitmemiştir.

Diğer yandan sertlik sebepsiz olarak ortaya çıkmaz. İngiltere'de durum, örneğin Türkiye'deki gibi 30,000 insanın dış destekli terörist saldırılarda katledildiği gibi olsaydı, İngilizlerin tavrı ne olurdu? Şüphesiz böyle bir durumda her ülke olağanüstü önlemler uygulayacak ve sorunun nüksetmesine karşı kendini korumaya çalışacaktır.

İlerlemenin temel taşları

Yine de, eğer siyasi irade varsa, güneydoğu ve azınlık hakları konusunda ilerleme kaydetmek için gerekli temel taşlar bulunmaktadır. Başlangıçta saptanması gereken, Türk toplumunun bireylerin etnik kökenlerine ilişkin olarak gündelik yaşam düzeyinde hiçbir sorun yaşamadıklarıdır. Ayrıca, güneydoğudaki çatışmanın iki esas tarafı da, Türkiye'nin AB ile bütünleşmesine taraftardır.

Bundan sonra alınacak yol, daha fazla özgürlük ruhunun yerleştirilmesi; ifade özgürlüğü üzerindeki resmî ve gayri resmî sınırlamaların kaldırılması; Türk Anayasasının anlatım biçimini çoğulcu bir yaklaşımla yorumlamada istekli olunması ve bunlara ilaveten durumun gelişmeye açık olduğunun dile getirilmesidir.

Dil sorunu

Anadillerin kullanımı üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması da değişiklik gerektiren alanlardan biri olarak göze çarpmaktadır. Türk kamuoyu, Kürtçe radyo ve televizyon yayıncılığını kabul etmeye doğru adımlar atmaktadır. Türkiye'de on yıldan uzun bir süredir Kürtçe'nin çeşitli lehçe ya da ağızlarında kitap, dergi ve gazete satışı serbest bırakılmıştır.

Böyle bir gelişme, kesin olarak, Avrupa'daki baskı gruplarının Türkiye eleştirilerinde sık sık kullandıkları bir malzemeyi ellerinden alacaktır. Türkiye'de Kürtçe radyo ve televizyon yayıncılığı daha önceden yapılmış olsaydı, PKK'nın televizyon kanalı MED TV'nin varlık nedeninin, kültürel hakları tatmin etmektense silahlı bir mücadele çerçevesinde şiddet içeren siyasal mesajlar vermek olduğu, Batı Avrupalılarca çok daha açık görülecekti. MED TV, Türkiye'deki Kürtçe radyo televizyon yayıncılığı yapma yasağı gerekçesiyle, bir siyasal örgütlenme için ilk kez olmak üzere Avrupa'da yayın yapmak üzere lisans almayı başardı. Yayın yasağı olmasaydı ve tartışmaları bastırmak için zaman zaman Türk yasalarına göre yasadışı olan sert yöntemler kullanılmıyaydı, AB bünyesindeki Türkiye dostları ve taraftarları, Türkiye'nin kıtanın geri kalanı ile aynı çizgiye gelmekte olduğuna dair ikna edici iddialarda bulabileceklerdi.

iii) Genel Olarak İnsan Hakları

Yukarıdakilerin gerçekleşmesinden önce değişiklikler yapılması gereken bir diğer konu genel olarak insan hakları konusudur. Batılı gazeteci ve diplomatlara çelişkili bir durum gibi görünebilir, ancak, özellikle kırsal alanlarda ve kasabalarda yaşayan milyonlarca sıradan Türk vatandaşı için ülkelerinin insan hakları sicili hakkındaki uluslararası eleştiriler zaman zaman şaşırtıcı ve haksızdır. Onlar için Türk devleti, son 150 yıl boyunca birçok olayda kendilerinin ve ailelerinin tek koruyucusu olmuştur. Bu kişiler Batı Avrupa hakkında net ama belki abartılı bir izlenim edinmiştir. Bu izlenim, Avrupa'ya giden göçmenlere gösterilen muameleden, kötü tarihsel birikimlere, Avrupa ve AB'nin, Bosna'daki katliam girişimine müdahale etmekte geç kalmasından Çeçenistan'daki olaylara yalnızca sözlü ve çok yumuşak müdahalelerine kadar giden kusurlarından kaynaklanmıştır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin metropoliten alanlarında halk artık ülke sorunlarıyla daha yakından ilgilenmektedir. Bunda AB'den dışlanma kaygıları da rol oynamaktadır. Bu kaygıların kökleri Türkiye'nin yakın tarihinde bulunmaktadır. Türkiye, 1960'larda, 1960 askeri darbesi sonrasında getirilen oldukça liberal bir yasal ve anayasal sisteme sahipti.

Ancak 1980 darbesi sonrasında yerleştirilen sistem, 1961 Anayasasının kilit unsurlarını, nüfus, sanayileşme ve kentleşmenin hızla büyümesiyle oluşan merkez dışı siyasal ve toplumsal düzensizliklerle başedebilmek için çıkarttı. Bu düzensizlikler gerçek sorunlardı. 1980 askeri darbesi öncesinde Türkiye’de yaşayan herkes söz konusu sorunların ciddi tehlikeler yarattığının bilincine varmış ve bu tehlikelere bir şekilde çözüm bulunduğunun ve bu çözümün başarısının da garantili olmadığını anlamıştır. 1970’lerin sonunda her gün bir düzine insan siyasal terör sonucu öldürülüyordu ve toplumsal yapı geçici olarak da olsa Beyrutvârî bir şiddet kaosunun içinde dağılıyordu.

Türkiye bu gerilimlerden kurtulma mücadelesi verirken, dünyanın geri kalan kısmı ise tam da ters yönde ilerliyordu. Avrupa ve Kuzey Amerika’da ifade özgürlüğü, siyasal faaliyet ve azınlık haklarının sınırları, ekonomik ve sosyal düzende çöküşe neden olmadan, önemli derecede değişti. Türkiye bu yönelimi, 1980-1983 arasında bütün dikkatini toplumun yaralarını sarmaya yoğunlaştırdığı için yeterince yakından izleyemedi.

1920’lerden miras, komünizmi ve teokratik düzeni yasaklayan İtalyan Ceza Yasası gibi uzun yıllar yürürlükte kalmış kısıtlayıcı hükümler kaldırılırken bile, Türkiye’de yeni anti-terörist yetkiler oluşturuluyordu. Yasalar ve Anayasayada yapılan olumlu değişiklikler ise birbirleriyle olan uyumları sağlanmadığından hayata geçirilemiyorlardı. Örneğin, 1989’da Ceza Yasasının dini alanda bazı uygulamaları yasaklayan maddeleri kaldırıldı; ancak Anayasadaki ilgili yasaklayıcı maddeler olduğu gibi kaldı. 1995’de Anayasada geniş birtakım değişikliklere gidildi. Ama bu değişikliklerin çoğu için gereken yönetmelikler çıkartılmadı.

Diğer yandan insan hakları ihlallerinin çoğunun ve bazı kovuşturmaların, yerel görevliler tarafından, yasallık ve idarî kurallar maskeleri arkasına sığınarak, hoşlanmadıkları birey ve gruplara gözdağı vermek üzere yapıldığı ortaya çıktı. Başarılı başbakanlar kuralları değiştirmek ve daha yüksek standartlar oluşturmak için yorulmaksızın çalıştılar fakat gerçek hayatta olanları değiştirmenin çok zor olduğunu fark ettiler. Örneğin bilinen bir olayda, işkence ile suçlanan bir polis, başbakanın bizzat

kendisi tarafından katılmasının gerekliliği açıklanana kadar ilgili davalara katılmayı reddetti.

Avrupa'nın tavrı

Bu noktada belirtilmelidir ki, iki farklı dönemdeki askerî yönetimler süresince Avrupalı ve diğer Batılı hükümetler Türkiye'deki insan hakları ihlalleri konusunda kendi kamuoylarını zaptetmeye çalıştılar. Batılı ülkeler gelişmelere razı oldular, hatta sonradan Türkiye-AB ilişkilerine engel teşkil edecek olan sert yasal ve anayasal düzenlemeler öngören paket 1982-83 yıllarında ortaya atıldığında, bunları gerçekten destekler görünümdeydiler. AB'nin önde gelen ulusal hükümetleri o aşamada daha yapıcı tavsiyelerde bulunmuş olsalardı, sonraki sorunların bir kısmının ya önüne geçilebilir ya da bu sorunların daha az zarara yol açması sağlanabilirdi. İnsan haklarına açıkça ilgi gösteren tek Batılı diplomatik kurum, 1977'deki kuruluşundan itibaren başarılı yöneticileri ile Ankara'da yer alan ve o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu Temsilciliği Ofisiydi. AB ofisinin ulusal hükümetlerinki gibi kısa vadeli ikili düzeyde ticarî ve stratejik kaygıları yoktu. Fakat Türkiye'nin başvurusundan sonra, AB üye ülkelerinin üzerinde durdukları konular düşünüldüğünde, bu ülkelerin hükümetlerinin, ileriye göremeyen, ya da çifte standartçı bir davranış içine düştüklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

Mesaj yeterince açıktır: AB gibi ulus-üstü kurumlar, yasal ve ahlakî bağlılıklarla uyum içinde olmaya, idarî, ticarî ve stratejik çıkarların insan haklarını ve demokrasiyi gölgede bırakmasına izin vermemek konusunda ulusal hükümetlerden daha duyarlıdırlar.

Politik ve ekonomik liberalleşme

Bir anlamda, Türkiye'nin şu anda insan hakları alanında yaşadığı izolasyon, 1983 öncesinde yaşadığı ekonomik izolasyonla karşılaştırılabilir. O tarihe kadar Türk ekonomisi elli yıldır özellikle tüketim malları ithalatını engelleyen ithal ikameci bir anlayışla yönetiliyordu. 1980'lerin ortalarına kadar Türk tüketicisi, dünyanın birçok yerinde erişebileceği bakkaliye ürünlerini ve diğer malları satın alamıyordu. Bunun gerekçesi olarak, ithalat üzerindeki engellerin kaldırılması halinde ekonominin bu ağır yükü kaldıramayacağı gösteriliyordu. 1983'den itibaren söz konusu engeller kaldırıldı.

İnsanların çoğunun yaşam kalitesi arttı ve Türkiye ekonomisi görünür biçimde büyürken, hızla diğer ülkelere benzemeye başladı.

Acaba bireysel özgürlükler ve insan hakları konularında da benzer bir açılım olasılığı var mı? Varsa; bu açılım Türkiye'nin AB'ye katılım süreci için gereken takvime uygun bir zamanda mı gerçekleşecek?

İnsan hakları sorunu ve ulusal çıkar

Batı Avrupa'nın insan hakları konusundaki görüşü genel olarak şöyledir: Görevliler tarafından insan haklarının ihlal edilmesi beklenenin tersi bir sonuç doğuracaktır. Böyle bir ihlal, buna izin veren ülkenin kendi bağımsızlığını tehlikeye sokacak ve gücünü zayıflatacaktır. Bu görüş 19. yüzyıl ortalarının, artık tamamen unutulmuş olan İngiltere Dış İşleri Bakanı Kont Clarendon tarafından 1856 yılında bir Hıristiyan misyonerin Ege'nin bir kentinden sınır dışı edilmesi üzerine kaleme aldığı yazısında açık bir dille ifade edilmektedir: “...*Bab-ı alinin* [insan hakları konularında] *süregiden ilgisizliği, Osmanlı'nın kendi bağımsızlığına zarar verecek şekilde dış güçlerin Türkiye'nin içişlerine sürekli müdahalesini gerektirecektir. Buna meydan vermemek de Bab-ı Ali'nin hem hakkı hem de menfaatinin icabıdır.*”⁷

1856'da doğru olan bu tespit, 20. yüzyılın şeffaf ve küreselleşmiş dünyasında daha da doğrudur. İstanbul ya da Ankara gibi kentlerin caddelerinde polisle göstericiler arasında meydana gelen çatışmalar, Avrupa'nın öbür ucundan canlı olarak izlenmektedir. Göstericileri ezenlerin çoğu, dış dünyanın gözlerinin kendi üzerlerinde olduğundan habersizdir, ya da bunu bilseler de önemsememektedirler. Oysa kendi ülkelerini dünyadan izole etmekle, bir bakıma, aldıkları maaşın acınası derecede düşük olmasına ve yetersiz hayat standartlarına yol açan durumun sürüp gitmesine de doğrudan katkıda bulunmuş oluyorlar.

Bu bağlantılar giderek daha çok kuruluyor. Sürekli olarak insan hakları konularına yer vermesine rağmen hak ettiği saygınlığa kavuşamayan Türk medyası, artık düzenli olarak

⁷ Kont Clarendon'dan Lord Stratford de Redcliffe'ye (İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi) mektubu, Eylül 23 1856; İngiltere'nin Avam Kamarası tutanakları, 1877.

insan hakları açısından tartışma yaratan olayları Kopenhag Kriterleri'nin gerekleriyle karşılaştırmaktadır.

Siyasal İslâm ve insan hakları

AB, Türkiye konusunda, mevcut üyelerinin getirdiği deneyim birikiminin yol göstermekte yetersiz kalacağı birtakım konu ve sorunlarla karşılaşacaktır. Türkiye'deki din-siyaset dengesi bunlardan birisi olacak gibidir. AB bunun gibi iç meselelerde yorum yapmaktan görülebilir bir şekilde kaçınmaktadır. 2000 yılı yaz ayları boyunca, eski başbakan Necmettin Erbakan'a verilen hapis cezası hakkında AB içinde şaşırtıcı bir sessizlik gözlenmiştir. Bu arada Erbakan'ın davasını Avrupa mahkemelerine taşıma girişimleri de (eski bir AB karşıtından ironik bir adım) sonuçsuz kalacak gibidir. Diğer yandan, insan haklarıyla ilişkili bazı sivil toplum kuruluşları, Türk kadınlarının şu anda yasak olan kamusal alanlarda türban takma isteklerini desteklemektedir. AB üyelerinin çoğunda böyle bir yasak olmadığı ve bu tip yönelimlerin kültürel çoğulculuk adına desteklendiğinin bu noktada altı çizilmelidir. Diğer yandan, Türkiye'nin Batılılaşmacı yanını tersine çevirmek ya da ortadan kaldırmak isteyen siyasal parti ve güçlerin yükselişi, Batı Avrupa için hiç de hoşnutluk yaratacak bir gelişme değildir. Bu tür partilerin varlığı ve bu partiler iktidara gelirlirse ortaya çıkabilecek yeni sorunlar, politika oluşturanların Türkiye üzerine düşünülürken hesaba kattıkları bir faktördür.

5- Önümüzdeki Yol

Türkiye ve Avrupa Birliği'nin karşı karşıya olduğu acil sorun, uyum sürecinin önümüzdeki birkaç yıl içinde kendi kendini devam ettirebilmesini sağlayacak bir Katılım Ortaklığı sürecinin oluşturulmasıdır. AB Komisyonunun 8 Kasım'da yayınlacağı Katılım Ortaklığı belgesi bu çerçevede önemli bir platform olacaktır. Bu belgede başlıca çalışma ilkeleri ve önümüzdeki birkaç yıl içinde başarılması gerçekçi olan kısa ve orta vadeli hedefler birkaç sayfa içinde özlü bir biçimde belirtilecektir.

Türkiye'de yayınlanacak çok daha uzun bir belge olan Müktesebatın Üstlenilmesi İçin Ulusal Program (MÜYUP) hazırlık süreci için asıl taslak olacaktır. AB'ye kabul edilmek için müzakerelere devam etmekte olan ülkeler kendi hedeflerini koyuyor ve kendi hızlarını kendileri belirliyorlar. Hedeflerine ne ölçüde bağlı kaldıkları ise Birlik tarafından belirleniyor. Bu hedefler MÜYUP'de belirtilmektedir.

Türkiye için Katılım Ortaklığı kaleme alınırken, Komisyon'un karşı karşıya olduğu ikilem, özgül ve genel unsurlar arasında son derece hassas bir denge kurmak zorunluluğudur. Komisyon, Türk kamuoyundaki hem AB'ye şüpheyle yaklaşan hem de geçmişten kopmayı güç bulan unsurları uzaklaştırmamanın bir yolunu bulmak zorundadır. Aynı zamanda, AB içinde bulunan Kopenhag Kriterleri'nin tam ve kesin bir şekilde uygulanması konusunda ısrarcı olan katı unsurları da memnun etmesi gerekmektedir.

Üye ülkelerin hükümetleri bu noktada önemli bir rol oynayacaklardır. Öncelikler ve ara hedefler Avrupa Komisyonu tarafından belirlenecek, ama kabul edilecek asıl karar ve bunların tâbî olacağı koşullar Avrupa Konseyi'nin, başka bir deyişle üye ülkelerin hükümetlerinin sorumluluğunda olacaktır. Bu dostça bir hazırlık sürecidir ve hasmane bir tutumla engeller yaratmak anlamına gelmez. Konseyde oybirliği değil, nitelikli çoğunluk aranacaktır.

Gündemin boyutları

Türkiye'nin şu anda girmekte olduğu süreç, 1993-1994 yıllarında, Birliğe başvuran Doğu Avrupa ülkeleri göz önüne alınarak hazırlanmıştır ve onların o dönemdeki yapılarını ve o zaman karşı karşıya oldukları güçlükleri yansıtmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı, ülkenin kendine özgü realitelerini ve ihtiyaçlarını göz önüne alacak şekilde hazırlanmak zorundadır. AB, üyelerini standartlaştırılmış, tamamen birbirinin aynı varlıklar haline dönüştürmeyi amaçlamıyor. Birlik, üyelerinin ulusal farklılıklarına ve bunların dayandığı süregelen ihtiyaç ve çıkarlara saygı gösterme ilkesini esas alıyor. Türkiye söz konusu olduğunda bunlar oldukça büyük miktarlarda olabilir.

Ancak unutulmamalıdır ki, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı, birçok üye ülkede müzakerelere başlamaya hazır hale gelmesinin daha yıllar alacağı düşünülen ve ekonomik kriterlere göre bazı adayların önünde olsa bile, Kopenhag Kriterleri'nin siyasi koşullarını henüz yerine getirmemiş olan tek başvuru sahibi ülke için hazırlanıyor.

Bundan dolayı, Türkiye'nin başlıca amaçlarından biri siyasî ve anayasal hedefler alanında ilerleme kaydetmek olmalıdır. Ancak, bu alanlardaki gerekli değişimler için ürkütücü bir takvim söz konusudur. Türk bürokratlar, kritik önemdeki bir çalışmada, Anayasada 21, yasalarda 52, idari uygulamalarda ise 24 temel değişikliğin yapılması gerektiğini saptadılar⁸. Bu, birçok parlamento için yıllarca çalışmayı gerektirecek olağanüstü yüklü bir gündemdir.

Katılım Ortaklığı'nın üç ana kısmı olacaktır: siyasî, ekonomik ve kurumsal. Şimdi bunların her birini daha detaylı olarak inceleyelim.

i) Siyasî Tedbirler

⁸ İnsan Hakları Koordinasyon Üst Kurulu (İHKÜK) tarafından onaylanan Kopenhag Siyasi Kriterleri Raporu

Demokrasinin kalitesi

AB, mevcut üyelerindeki demokrasi kalitesini değerlendirirken yerel koşulları da göz önüne alıyor. Örneğin, Batı demokrasilerinde benzeri olmayan bir şekilde, İngiltere'nin yazılı bir anayasası yok ama, AB'ye katılma aşamasında bu konu tartışılmakla birlikte, hiçbir zaman bir anayasa benimsemeye zorlanmadı. İngiltere'de ayrıca, atanmışlardan oluşan, doğrudan hükümete bağlı bir yasama meclisi olarak Lordlar Kamarası bulunuyor ve Avam Kamarası için yapılan seçimler nisbî bir temele dayanmıyor. Bunun sonucunda İngiltereli seçmenlerin önemli bir bölümünün oyları parlamentoda hiçbir şekilde temsil edilmiyor. Ancak, bazıları ülke içinde de sık sık eleştiri konusu olan bu özelliklerin, İngiltere demokrasisinin gerçekliğini ve kalitesini ya da hükümetin temsili niteliğini yok ettiği düşünülmedi.

İfade özgürlüğü alanında da, benzer bir şekilde, otoriteye karşı tutumun daha çekingen ve saygılı olduğu Güney Avrupa ülkeleriyle, son kuşakta liderlere ve kurumlara karşı duyulan saygının hızla ortadan kalktığı Kuzey Avrupa ülkeleri arasında neyin kabul edilebilir olduğu konusunda hâlâ büyük ayrılıklar var.

Türkiye'yle ortaklığı hazırlarken AB'deki politika üreticilerinin kafasında en önemli yeri tutan hedefler muhtemelen şunlar olacak: 1) İnanç ve ifade özgürlüğü de dahil olmak üzere her türlü baskı ve sınırlama unsurunun siyaset ve siyasetle ilişkili etkinliklerden kaldırılmasının sağlanması; 2) Türk toplumundaki bütün grupların ve belli bir kimliğe sahip toplulukların kamusal hayata özgürce katılımının teşvik edilmesi; 3) Siyasi sistemde ve kamu idaresinde görev yapan tüm aktörlerin kullandıkları yetkilerin hesabını vermelerinin sağlanması, kendilerinin de âdil olmayan müdahalelerden korunabilmelerinin sağlanması. Bununla ilişkili bir diğer konu da düzenleyici organların toplumsal tabanlarının genişletilmesi.

Elbette bazı düzeylerde bu kriterlerin tam olarak yerine getirilmesi için yapılacak işler çok fazla değil. Türkiye, işler durumda çok partili, rekabetçi bir siyasî sisteme sahip. Aynı ilkeler, Türkiye'nin bazı temel yasalarından, özellikle de Anayasasından üretilebilir. Basında sürekli olarak ifade edilen, Anayasadan ve Türkiye'nin

geleneklerinden ve özelemlerinden kaynaklanan demokratik yapıların genişletilmesinin yolları İnsan Hakları Koordinasyon Üst Kurulu tarafından saptanmıştır⁹.

Bu konular Türkiye için yeni değil. En azından 1960’lardan beri neredeyse aralıksız olarak ülke içinde tartışma konusu oldular. Ayrıca, Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne mevcut üyeliğinin de temelini oluşturdular. Ancak, Komünizmin çöküşünden sonra Avrupa Konseyi, artık demokratik olmuş Doğu Avrupa ülkeleri tarafından çoğu kolaylıkla benimsenen yeni insan hakları koşulları belirledi. Türkiye bu konuda daha yavaş hareket etti. Oysa bu önlemlerin benimsenmesi isteğe bağlı değil. Türkiye, ya Avrupa Konseyi’ne üyeliğinin sonucu olarak bu önlemleri er geç kabul etmek zorunda kalacak ya da giderek güçlenen bir siyasi ve diplomatik izolasyonla karşı karşıya kalacak.

Bu konuda şu ana kadar AB tarafından herhangi bir şey bildirilmese de, Siyasî Partiler Yasasının bazı bölümlerinin, örneğin belirli vasıflara sahip insanların siyasete girmesini kısıtlayan maddelerinin, siyasî sisteme girişi kolaylaştıracak şekilde değiştirilmesi gerekecek gibi görünüyor. Bunun yanı sıra, Dernekler Yasasında da önemli değişiklikler yapılacak.

İki yıllık zorlu çalışma

Gördüğümüz gibi, yapılması gerekli yasal değişiklikler o kadar kapsamlı ki, bunların geçirilmesi ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çok sıkı çalışması ve belirli bir gündeme sıkı sıkıya bağlı kalmasıyla başarılabilir. Bütün bu gündemi başarılı bir şekilde yasalaştırmaya yetecek siyasî irade ve idarî dayanıklılık olup olmadığını ancak zaman gösterebilir. Eğer olursa, gerek 2001 ve gerekse 2002 yılı Türk tarihi açısından hafızalardan silinmeyecek yıllar olacak.

Yapılması gerekenlerin boyutları hakkında, Parlamentonun gündemine kısaca bakmak bir fikir verebilir: Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda (CMUK) değişiklik yapılması, Avrupa Sınırötesi Yayınlar Konvansiyonu’nun onaylanması, Basın Kanunu, Sendikalar ve Dernekler Yasaları, Toplu Pazarlık ve Grev Mevzuatı, Sağlık ve

⁹ Yukarıdaki “Kopenhag Siyasi Kriterleri Raporu”na bakınız.

Sosyal Güvenlik Mevzuatı, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nda reform yapılması, insan haklarını kapsayan kurumlarla ilgili olarak hazırlanmış olan mevzuatın yasalaşması, hazırlanmış olan ombudsman mevzuatının yasalaşması, hazırlanmış olan yerel yönetimler reformu mevzuatının yasalaşması, polis eğitiminin düzeltilmesiyle ilgili mevzuatın yasalaşması, ceza infaz sisteminin yapı ve eğitim de dahil olmak üzere reformu, adli meslek reformu, tanıkları ve tanık haklarını koruyan yasanın reformu, yargı sistemi ve savcılık sistemi ve yargılama sürecinin gözden geçirilmesi, yeni Medeni kanun tasarısının kabulü, aile mahkemelerinin kurulması, kadınlar için emeklilik fonu düzenlemelerinin iyileştirilmesi, insan haklarının ve çocukların sosyal haklarının korunması, Türk hukuk ve yargı uygulamalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi normlarına daha etkin bir biçimde uyumuna yardımcı olacak mevzuat tasarısının hazırlanması, ölüm cezasının kaldırılması gibi adımlar gerçekleştirilmelidir.

Zamanın kısıtlamaları

Bu anayasal ve yasal önlemlere ek olarak, daha önce de belirtildiği gibi, idarî alanda ve diğer alanlarda da öneriler bulunuyor. Gerçekten Türk yasama organını önümüzdeki yıllarda çok sıkı bir çalışma bekliyor. Yapılacak siyasî reformlar Parlamento tarafından görüşülmesi gereken temel konular ve zaman kısıtlı. Türkiye'de halen mevzuatın Parlamentoda doğrudan tartışılarak yasalaşmasının gerekliliğiyle, karnameler yoluyla kestirmeden kabulü arasında bir çekişme mevcut. Bu konuda uzlaşma mümkün olabilir. Örneğin Macaristan, AB mevzuatı için özel usuller geliştiriyor. Belki de Türkiye'nin bunu ve Parlamantonun esas rolünü zedelemeyen ancak 'hızlı yoldan' işleyen diğer yasama mekanizmalarını incelemesine gereksinim bulunmaktadır.

Hükümet ve yasama organının, aynı zamanda, AB ve üye ülkelerdeki kamuoyunun kâğıt üzerinde varolan kural ve yasalar yerine filiyatta varolanla ilgilendiklerini unutmaması gerekir. Sadece yasaların kendisinde yapılan değişiklikler değil, etkin bir biçimde uygulanmaları asıl hedeftir. Türkiye'nin önerdiği değişiklikleri kendi savunduklarından daha sınırlı bulan bazı insan hakları izleme grupları, ihlallerde azalma olup olmadığını dikkatle takip edeceklerdir.

Türkler için bir sınav: Ülke içinde toplumsal barış

Yapılan değişiklerin başarısının ölçüsü, iyileşen atmosfere ve gerçekleşen sivil ve sosyal barışa katkılarına bağlı olacaktır. Türkiye'deki yasalar ve idarî uygulamalar potansiyel olarak büyük bir tehlike arz ediyor gibi görünen bir durumun sebebi değil, sonucu. Birçok insanın kendisinin ya da ailesinden birinin siyasî şiddete maruz kaldığı bir toplumda asayişin bozulmasına yönelik endişeler daima güçlü. Önümüzdeki birkaç yıl içinde Türkiye'de yaşanması muhtemel durumu, zamanı geldiğinden tam emin olmadan ihtiyatla kırık bir kemikten alçıyı söken ya da ameliyat sonrası dikişleri alan bir cerrahın durumuna benzetebiliriz.

Süreç ilerledikçe, eğer işler ciddi bir şekilde kötüye giderse -tabii reformların değişime karşı çıkan sertlik yanlısı muhalifler tarafından önlenmesi dışında- AB de artan bir ahlakî sorumluluk üstlenecektir. Katılım ortaklığı, AB'nin olayları yakından ve gerçekçi bir şekilde takip etmeye ve Türkiye'deki olayları anlamaya hazır olduğu manevî anlamda gerçek bir ortaklık olmalıdır. Sürekli bir diyalog ve karşılıklı anlayışın mevcut olabilmesi için her iki taraftan bürokratların çok yakın temas halinde olmaları gerekiyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki yasa koyucuların, önlerindeki değişikliklerin uluslararası önemi ve bunların birçok başka ülkede ne derece normal ve tartışma götürmez görüldükleri konusunda çok titiz bir şekilde bilgilendirilmeleri gerekecek.

Geçmişte olduğu gibi ulusal politik yaşamı kördüğüm haline getiren siyasî tıkanıklıklarla ve şiddetli düşmanlıklarla kaybedilecek vakit yok. Özellikle 2003'te yapılması gereken, ancak daha erkene alınması muhtemel olan genel seçimler gecikmeye yol açmamalı. Doğal olarak, o zamana kadar yasal reformların çoğu güçlükle karşılaşmadan ve etkin bir biçimde gerçekleştirilirse ve Türkiye müzakerelerin yakın gelecekte başlayacağına dair heyecan ve umut duyuyorsa, bu başarılar seçime giden o günkü hükümet için önemli yararlar sağlayacaktır.

Reformların Türk vatandaşlarına getirileri üzerinde yoğunlaşmak

Bu, siyasî düzeyde kurumlar arası bir temas gerektirir ama eğer Katılım Ortaklığı Sürecinde yer alan reformların arkasında kamu yararına yönelik hiçbir gerekçe olmayan ve dışarıdan dayatılan bir dizi yabancı uygulama olduğu izlenimi yok edilirse, bunların

Türkiye’de kabul edilme olasılığı artar. Reformların heyecan verici umutlar sunarak sıradan insanları ve Türk toplumundaki başlıca etki merkezlerini içine çekmesi gerekiyor.

Bu konudaki çalışmalar şu iki alanda başlatılabilir:

- Bireylerin izin almadan hareket etme haklarını genişletmek ve onlarca yıl öncesinden kalma modası geçmiş kısıtlamaları kaldırmak.
- Belirli kurumlarla, özellikle de emniyet birimleriyle daha iyi bir diyalog yaratmak.

Birey hakları

Türkiye’deki bireyler halen, dünyanın başka yerlerinde izin gerektirmeyen pek çok alandaki faaliyetleri için izin almak zorundalar. Pek çok devlet dairesinde, çalışanlar imzalı bir izin belgesi almadan hafta sonu günlerinde dahi buldukları il dışına çıkamıyorlar. Ülkedeki herkesi saymak amacıyla yapılan ve ülke nüfusunun tamamını bir gün boyunca eve hapseden nüfus sayımları ve seçmen kütüğü sayımları da bu durumun diğer örnekleri arasında. Bu kısıtlamaların hepsi katı bir şekilde uygulanmıyor, fakat, değişikliklerin çok fazla olduğu bölgeleri bir araştırma ile belirlemek ve ardından sorumluluk sahibi bireyin meşru hakları üzerinde yoğunlaşan bir program uygulamak suretiyle, bu reformların anlamı kamuoyu açısından anlaşılır hale getirilebilir. Bu gibi değişikliklerin büyük ölçüde kentsel bölgelerde yaşanması beklenir. Bir sonraki aşamada ise, kırsal kesimde kişisel hakların ve sorumlu vatandaşlık kültürünün geliştirilmesi üzerinde durulabilir.

Yasa uygulayıcıları ile diyalog

Müktesebatın kabul edilmesinin, kurumsal yaşamın tüm düzeyleri üzerinde çok önemli etkileri olacak. Bu sürecin işlerlik kazanması için kurumların aktif katılımı şart. Kurumlar baskı yoluyla mevcut konumlarını terk etmeye zorlandıkları duygusuna kapılmamalı. AB’nin bugünkü üyelerine şöyle bir bakarsak, örneğin İtalya, İspanya, Fransa veya İngiltere’deki kurumların katılım sonrasında kimliklerini kaybetmemiş oldukları açıkça görülüyor. Ancak bazı önemli kurumların Türkiye’nin Avrupa macerası açısından desteklerinin kazanılması gerekiyor. Bu kurumlardan en önemli ikisi,

Türkiye’de kamu düzeni ve asayişini sağlama görevini üstlenmiş bulunan polis ve İçişleri Bakanlığı’dır. Bu kurumların Türkiye’nin AB yolunda ilerlemesine direnmeleri halinde sürekli sorunlarla karşılaşacağımız muhakkak. Burada yapılabilecek tek şey, bu kurumların mümkün olduğu ölçüde bu sürece entegre edilmeleri. Türkiye’de polisin amaçlarının neler olduğunu ve bunların başarılı bir şekilde yerine getirilmesi için en uygun yöntemlerin neler olduğunu ortaya koyacak bir diyalog için, polis ile toplumun diğer kesimleri arasında bir tür “dinamik ortaklık” kurulması gerekiyor.

Bir diğer deyişle, emniyet teşkilatında, özellikle kamu düzeni gibi birtakım emniyet meseleleri de aralarında olmak üzere, sivil toplumla ilişkiler konusu üzerinde yoğunlaşan derin bir kültürel ve idarî yenileşme sürecinin başlaması gerekiyor. Bu yenileşme hareketinin üzerine oturacağı esasların sıfırdan başlayarak icat edilmesi gerekmiyor. Bu esaslar, pek çok açıdan büyük ölçüde profesyonel olan ve eğitim düzeyleri giderek yükselen bu kurumun içinde zaten mevcut ve, toplumun bütünüyle nasıl bir ilişkisi olduğu hakkında net bir görüş sahibi bulunan, kendine güveni yüksek bir kurumsal kültür ile destekleniyor. Bu kurum, hedeflerine ulaşmak amacıyla uluslararası ortaklarla birlikte çalışma konusunda genelde zannedildiğinden çok daha güçlü bir geleneğe sahiptir. Türkiye’deki polis okullarında, polisin profesyonel kültürünü geliştirmek ve mevcut olumsuz “polis imajı”ndan sıyrılmak amacıyla birkaç yıldır bazı çalışmalar yürütülüyor. Bu çalışmalar, konuyla ilgili herkes tarafından desteklenmeyi hak ediyor. Türk polis gücünün kendini ülkenin AB üyeliğine paralel olarak yeniden şekillendirilmeyi başarması halinde, ülkenin içinden geçeceği müzakere ve üyelik süreci pek çok açıdan çok daha sorunsuz bir şekilde yaşanacak.

Silahlı Kuvvetler ve MGK

Aynı durum, üst düzey askeri yetkililerin, bakanların ve yetkililerin her ay bir araya geldiği Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve Silahlı Kuvvetler için de geçerli. MGK’nın kamuoyunda gördüğü itibar ve MGK faaliyetlerine televizyonlarda önemli ölçüde yer verilmesi yanıltıcı olabilir. MGK’nın aldığı kararlar uygulanması zorunlu kararlar değil ve yalnızca tavsiye niteliğinde. Kurul resmi oylama yapılmadan çalışıyor ve geçtiğimiz yıllarda burada alınan pek çok tavsiye kararı uygulanmadı. Türkiye’de politikaya fiilî

askerî müdahalelerin yaşandığı 1971 ve 1980 yıllarında da MGK bu süreçlerde önemli bir rol oynamamıştı.

MGK'nın Türkiye'nin sistemine yönelik pek çok tehditle başa çıkmasına yardımcı olduğu gerçeği de aynı derecede gözden kaçırılan bir diğer nokta. Örneğin, MGK 1997 yılında ulusal hayatta çok ciddi bir değişikliğin gerçekleşmek üzere olduğu ve yerel iktidarın tamamıyla Sünnî din adamları grubu içindeki radikal bir kesimin eline geçme işaretlerinin alındığı bir dönemde, ülkedeki siyasî ve toplumsal gücün siyasî İslâm'a doğru kaymasının engellenmesine yardımcı olmuştur. Bu süreç yaşanmamış olsaydı, bazı Batılı akademisyenlere göre,¹⁰ Helsinki'de Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği için alınan kararın kabulü çok daha güçlkle mümkün olucaktı.

MGK'nın teşkiline ilişkin değişiklikler (örneğin kurulda sivil üyelerin net bir şekilde çoğunlukta olması) halen gündemde olan idarî reformlar arasında. Bu yönde ilk adımın atılmasıyla birlikte, MGK'nın rolü çok daha net bir hale gelebilir. Daha önce de gördüğümüz gibi, AB üyeliği, Türkiye'yi, aralarında büyük kaygı yaratan politik amaçlı köktendincilik ve ayrılıkçılık hareketlerinin de bulunduğu istikrar bozucu güçlere karşı da koruyacaktır.

ii) Ekonomik Tedbirler

Lüksemburg'da Türkiye ekonomisinin zayıflığıyla ilgili yükselen hafif seslere rağmen, AB açısından Türkiye'nin en cazip yanını ekonomik esnekliği ve pazarlarının büyüklüğü oluşturuyor. Halen AB'nin ticaret fazlasının yaklaşık beşte biri Türkiye'ye yapılan ihracattan kaynaklanıyor. Türkiye'nin üyeliğe alınmasını teşvik eden unsurlardan biri de bu pazarın gelişmesine yardımcı olmak.

¹⁰ 28 Şubat Kararlarının ta metni "Islam and Society in Turkey", David Shankland; London 1999 içinde bulunabilir.

AB iş çevreleri için önemli bir faktör de güvenlik. Son yirmi yılda Türkiye pazarı hızla gelişti, ancak, aynı zamanda iş sahiplerinin ve yatırımcıların güvenini sarsıcı ciddi şoklar da yaşandı. Yüksek orandaki enflasyon, karmaşık bürokratik yapıya sahip idarî sistem, ve yolsuzluklar ve verimsizlik, AB'ye katılımın azaltacağı ve hatta tamamen ortadan kaldıracacağı engellerdir. Bu engellerin maliyeti, özellikle yatırımlar söz konusu olduğunda, belki de Türkiye'de pek kavranamamaktadır.

Halen ekonomik ve malî konularda fikir alışverişi her iki taraftan resmî görevlilerin ve işadamlarının seyrek toplantılarıyla sınırlı kalıyor. Türkiye ile AB'deki ortakları arasında bu konuda düzenli bir bilgi ve fikir akışını sağlamanın yolu, yılda dört ya da altı kez toplanacak ve özellikle potansiyel yatırımcıların endişelerine yanıt vermekle görevli olacak bir Mali İşler Grubu veya Komitesi kurmak olabilir.

Bankacılık ve malî hizmetler

Türkiye, Doğu Avrupalı başvuru sahibi ülkelerin standartlarıyla karşılaştırıldığında güçlü bir malî sektöre sahip olmakla birlikte, bankacılık sektörü rekabet, sermaye yeterliliği ve denetim konularında AB ülkelerinin hâlâ gerisinde. 1990'lı yıllarda Türk bankaları perakende bankacılığın ileri teknolojisini almış olsalar da, sayılarına ve büyüklüklerine bakıldığında, Avrupa ve küresel pazarlarda süregelen değişikliklere karşı hala korunmakta olduklarını ortaya koyuyor. Sınır ötesi bağlaşımlar hala çok sınırlı ve sektördeki belirgin aşırı kapasiteye rağmen devralmalar (ara sıra yapılan ödeme güçlüğü içindeki bankaları kurtarma operasyonları dışında) pek görülüyor. Kısmen hiperenflasyon ortamı nedeniyle, sigortacılık gibi hizmetler hala az gelişmiş durumda. Türk halkının güçlü bir tasarruf eğilimine sahip olmasına rağmen, mevcut makroekonomik ortamda halkın çoğu doğal olarak hazine bonolarına ve dövizde yatırım yapmayı tercih ediyor.

Fiyat dengesinin yeniden kurulması, mal ve hizmetler sektöründeki bazı aktörlerin uluslararası ortaklarla sermaye yapılarını güçlendirmek ve daha çeşitli ürünler sunmak üzere birleşerek gerçekleştirecekleri geniş kapsamlı değişikliklerin işareti olacak gibi gözüküyor. Sektörde önemli ölçüde yoğunlaşmanın meydana gelmesi ve mevcut bazı aktörlerin, günümüzde Batı Avrupa piyasalarında ortaya çıkmaya başlayan elektronik

bazlı yeni tür bankalardan ve tasarruf kurumlarından gelen rekabete dayanamaması muhtemel.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, AB'de önemli ekonomik karar organlarıyla ve yatırımcılarla bir dizi toplantılar yaparak bu değişikliklerin olası etkisini değerlendirmeye çalışıyor. Bu toplantılar, Türkiye'nin Avrupa Para Birliği'ne tepkisini belirleme çabalarının bir parçası olarak, süreç başlamadan önce gerçekleştirilmeye başlanmıştı.

Makroekonomik konular

Türkiye işleyen bir pazar ekonomisine sahip, ancak daha önce de değinildiği gibi, yüksek enflasyon oranının aşağı çekilmesi gerekiyor. Bu, enflasyonu üç yıl içinde tek haneli rakamlara düşürmek üzere, Türkiye'nin IMF ile anlaşması çerçevesinde halen gerçekleştirilmeye çalışılıyor. Bu değişim çok önemli ve kaçınılmaz görülüyor. Türkiye'nin ekonomi politikasını belirleyenler, 1960'lara kadar giden ve enflasyonla finanse edilen kalkınma politikalarından saparak enflasyonu aşağıya çekme işlemine IMF ile bu son diyalog başlamadan evvel girişmişlerdi.

Katılım Ortaklığının değişimi teşvik edeceği başka alanlar da mevcut. Bunların pek çoğu sosyal güvenliği ve ekonomik hakların korunmasıyla ilgili. AB üyeleri, rekabet ve sosyal refah amacıyla, ortak sosyal güvenlik standartları sağlamak zorunda. Bu reformlar daha önce yukarıda verilmiş olan siyasal ve yasal reformlar listesine dahil edilmiştir.

Enerji

Enerji politikaları gerek AB ve gerekse Türkiye için son derece önemli. Katılım, Türkiye'nin gelecekteki enerji politikalarının AB politikalarının geniş çerçevesi içinde yürümesi gerektiği anlamına geliyor. Bu politikaların amacı, doğal olarak, tüm AB ülkelerindeki endüstrilerin ve halklarının enerji kaynaklarına devamlı ve rekabete açık bir şekilde erişimini sağlamak. Müktesebatın Türkiye'nin enerji sanayisine uygulanması, örneğin gaz ve elektriğin rekabete açılması ve fiyatlandırma sisteminin

liberalleştirilmesi için, yapılması gereken önemli ölçüde iş bulunuyor. Bu işler muhtemelen hazırlanmakta olan yasa tasarılarının ötesine geçiyor.

Daha geniş bir tablo Türkiye'nin Hazar Denizi kıyısındaki ülkelerden ve Türkmenistan'dan Akdeniz'e kadar enerji yolu olarak oynamayı hedeflediği rolü uzun vadede AB ile nasıl bağdaştıracacağı konusuyla ilgili. Bununla birlikte enerji Türkiye'nin geleceğiyle ilgili olarak aktif şekilde hazırlık yapması gereken ve aynı zamanda da AB'ye enerji sağlayan bir ülke olarak önemli bir rol oynayabileceği bir alan. Ancak, bu güne kadar gerek AB içindeki ve gerekse dışındaki Avrupalılar Bakü-Ceyhan Boru Hattı konusunda, Amerikalılar kadar heyecan duymadılar. Mevcut durumun çarpıcı bir özelliği, halen AB'nin Türkiye ile sınırı olan tek üyesi olan Yunanistan'ın şu ana kadar enerji projelerine göstermiş olduğu dikkat çekici isteksizliğidir.

Mali kaynaklar

Türkiye MÜYUP'la, Katılım Ortaklığı Sürecinin bir parçası olarak AB'den hangi malî kaynakları talep ettiğini dikkatle gözden geçirmeli, ayrıca bunları elde etmek ve uygulamak için ayrıntılı pratik bir strateji oluşturmalıdır. AB yapacağı yardımları değişimin 'motoru' olmaktan çok 'katalizörü' olarak görmek isteyecektir. Türkiye'nin sadece büyüklüğü, Avrupa Birliğini taahhütler konusunda dikkatli davranmaya sevketmektedir.

Eğer Türkiye, 65 milyonluk nüfuslu ve önemli bir bölümü çok düşük gelir düzeyine sahip bir ülke olarak 1970 yılında başvurmuş olsaydı, Türkiye büyük tutarlarda AB yardımına hak kazanabilirdi. Ancak o günden bu yana çok şey değişti. Doğu Avrupalılar hem sonradan geldiler; hem de kalabalıklar. Türkiye ise son gelenlerin sonuncusu ve yapmış olduğu üyelik müracaatının mevcut, işleyen ve esasen başkaları için düşünülp tasarlanmış düzenlemelere uydurulması gerekiyor. Türkiye aynı zamanda 1981 sonrasında AB'den siyasi olarak tecrit edilmesinin zararını da görmüştür. Türkiye, AB'nin, Arnavutluk ve Bosna'nın bile dahil olduğu Phare Programına dahil değil. Dolayısıyla mevcut haliyle, kabaca Polonya'nın iki katı nüfusa sahip Türkiye'nin, Polonya'nın aldığı fonların beşte birini, yani kişi başına düşünüldüğünde onda birini

alması muhtemel gözüküyor. Bu, Türkiye'yi üyeliğe hazırlama işi için yeterli olacak mıdır?

Malî kaynaklarla önceliklerin yerine getirilmesi arasında açık bir ilişki söz konusu olacaktır. Eğer Türkiye ilerleme kaydedemezse, Avrupa Konseyi, katılım öncesi yardımı kesme yetkisine sahiptir. Tüzük, eğer "Kopenhag Kriterlerine" uyma yönünde yeterli gelişme olmazsa, özellikle bunu yapma yetkisini Konseye veriyor. Bunun anlamı, ortaklığın ilk aşamalarında insan hakları ihlallerinin Türkiye'ye malî ve siyasî maliyetinin yüksek olabileceğidir. Bazı olaylar ulusal çıkarlara, görülür ve ölçülebilir bir şekilde, doğrudan zarar verebilir.

Daha ileriki aşamalarda, Konsey muhtemelen bu alanlarda değişimle ilgili elle tutulur kanıtlar arayacaktır. Yunan vetosu artık ufukta gözükmemekle beraber, belki İskandinavya'da veya başka bir yerdeki bir iki kritik ulusal hükümetin malî işbirliğinin azaltılması için büyük olasılıkla Konsey nezdinde lobi faaliyetlerinde bulunabileceğini Türk hükümetlerinin akıldan çıkarmaması gerekecektir. Bu yüzden Yıllık Uyum Raporları her iki taraf için de son derece önemli kilometre taşları olacaktır.

Ayrıca tüm malî işbirliğinin aynı zamanda Avrupa Parlamentosu tarafından da onaylanması gerektiği için, Konsey olası tek engeli teşkil etmeyecektir. Avrupalı ulusal hükümetler, malî işbirliği programının sorunlu alanlardaki gelişme için güçlü bir teşvik unsuru olacağı yolunda kendi Parlamentolarına şimdiden sessizce işaretler yollamaktadır. En azından, İngiltere Dış İşleri Bakan Yardımcısı Barones Scotland tarafından 25 Temmuzda Lordlar Kamarasındaki bir oturumda verilen mesaj bu yöndedir¹¹.

Göç ve serbest dolaşım

Orta ve uzun vadede, Katılım Ortaklığı sürecinin diğer üye ülke vatandaşlarının yararlandığı Avrupa'ya erişimin aynısını normal Türk vatandaşlarına da tanıma sorunuyla yüz yüze gelmesi gerekecek. Bu kısıtlamalar, belki de, Türkiye ile Batı Avrupa arasındaki psikolojik mesafeden sorumlu olan en büyük etkenlerden biridir.

İnsanların, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı Avrupa Birliđinin temel ilkelerinden biridir ve Türkiye'yi ilgilendirdiği kadarıyla, ilke olarak Katılım Protokolü ile kabul ediliş 1971 yılına kadar geriye gider, ki buna 1983 yılında işlerlik kazandırılmış olması gerekiyordu.

Katılım Protokolü imzalandıktan sadece bir kaç yıl sonra, Almanya ve diğer Avrupa emek piyasalarında değişiklik meydana geldi ve artık göçmen işçi gücüne ihtiyaç kalmadı. O zamana gelinceye kadar, Türkiye'de çok sayıda insan, iş ve daha iyi bir hayat peşinde Avrupa'ya yerleşme imkânının farkına varmıştı. Bunun sonucunda, üye ülkeler tamamen bağlayıcı yasal yükümlülüklerini yerine getirmeyi reddettiler. Çeşitli AB ülkelerinde test edici mahiyette bazı örnek olaylar öne sürülse de, muhtemelen Türkiye'nin üyeliği konusunda Avrupa'da ters bir hava oluşturmaktan korkulduğu için bunların üstüne gidilmedi.

Aynı zamanda AB ülkeleri, yasal olmayan göçmen akışına engel olmak amacıyla giderek daha sıkı vize sınırlamaları koymaya başladılar. İyi niyetli Türk yolcular için Avrupa'ya seyahat, ciddi bir eşitsizlik haline gelinceye kadar yavaş yavaş güçleşmeye devam etti. 1950'lerden beri Avrupa Kulübüne dahil olan Türkiye, vatandaşlarının Avrupa'ya girebilmesi açısından kendisini fiilen yabancı statüsüne indirgenmiş olarak buldu. Örneğin, İngiltere veya Almanya'daki kütüphanelerde bir iki hafta geçirmeyi planlayan bir Türk öğretim üyesi, Türkiye'nin önde gelen bir üniversitesinde ders veriyor olsa bile, bunu yapamayabilir. Öte yandan, Batı Avrupa'daki ulusal hükümetlerin gerçek bir sorunla karşı karşıya olduğunu da kabul etmek gerekiyor. 1980'li yıllarda genellikle yasadışı olan göç, Londra'da yaklaşık 200.000 kişilik bir Türk toplumunun oluşmasına yol açtı.

1990'dan ve Komünizmin çöküşünden bu yana durum biraz daha adaletsiz hale geldi. Eski Varşova Paktı ülkeleri vatandaşlarına uygulanan vize kısıtlamaları Türk vatandaşlarına uygulananlardan daha hafif gözüküyor. Eski Komünist ülkelerin vatandaşları AB'de küçük işler kurabilmekte, dolayısıyla tesisatçılar, mühendisler ve

¹¹ Hansard House of Lords Reports 25 July 2000.

esnafın Batı Avrupa ülkelerine yerleşmesi mümkün oluyor. Benzer fırsatlar Türklerden esirgenirken, vize kısıtlamaları her zamanki gibi sıkı olmaya devam ediyor.

Bir çok AB ülkesi halkı arasında, medyada çıkan, çok sayıdaki Kürdün sığınma istediğine dair haberler ile körüklenen Türkiye'den kitle halinde göç korkusu, yaygın olarak devam etmektedir. Bu, katılımın kapıları açacağı gerekçesiyle, ille de Türkiye'yi AB'nin dışında bırakmak için öne sürülen bir argüman değildir. Şimdiye kadar, emek ihraç eden dört Akdeniz ülkesinin AB ile bütünleşmesi gerçekleştirilmiş ve bu örneklerin hepsinde AB'ye girişin ardından kitle halinde göç gelmemiştir. Son yirmi yılda, ekonomik ve sosyal gelişmenin bir sonucu olarak, Türkiye'nin batısından göç etme eğiliminde bariz bir düşüş görülmüştür. Türkiye'ye yabancı sermaye akışı arttıkça, kırsal kesimden daha az sayıda işçi göç etme isteği duyacaktır. Böylelikle, eğer katılım süreci etkin bir biçimde işlerse, muhtemelen bu endişelerin yersiz olduğu görülecektir.

iii) Kurumsal Yeniden Yapılanma

Türkiye güçlü kurumlara ve yüksek bir idarî kapasiteye sahip bir ülkedir. Vakıflar ya da dini kurumlar gibi kökleri Osmanlı dönemine uzanan birkaç kurum dışında bütün kurumların Kıta Avrupası teamüllerine dayanarak oluşturuldu ve Avrupa'daki gelişmelerden de etkilenmeye devam ediyorlar. Bu durum, kurumlarının büyük bölümü Komünizm sonrası dönem için yeniden şekillendirilmek durumunda kalan eski Varşova Paktı ülkelerine karşı Türkiye'ye bir avantaj sağlıyor. Türkiye'yle AB arasındaki Ortaklık Anlaşması da bir avantaj. 1980'lerde bu Anlaşma çerçevesinde bazı uyum çalışmaları yapılmaya başlandı ve bunlar 1995'ten sonra ciddi ölçüde yenilendi. Ancak bu ivme sürekli olmadı, özellikle de Türkiye ve AB'nin karşı karşıya geldiği yıllarda sürdürülemedi.

Türkiye ve AB için ileriye dönük olarak atılabilecek adımlardan biri, Birliğe başvuran eski ülkelerin örneğini izleyerek belirli bir program oluşturmak ve bu program çerçevesinde AB uzmanlarının Türkiye'deki bakanlıklarda çalışmaya başlaması ve

böylelikle sorunların ve çözümlerinin saptanmasına yardım edilmesidir. AB'nin aynı anda 13 aday ülkeye bu tür bir yardım vermek zorunda kalması ve Türkiye'nin bunlar arasından açık farkla en büyük ülke konumunda olması, AB için bir engel olabilir. Ancak Türkiye açısından, bakanlıklarda bu şekilde yabancı uzmanlardan yararlanmak oldukça alışılmış bir durumdur. Uluslararası kuruluşlardan uzman ekipler, uzun süredir çeşitli bakanlıklarda Türk bürokratlarla birlikte çalışıyorlar.

Uyum konusunda önceki örnekler

Yasal düzenlemelerin uyumlu hale getirilmesi, yani ithal edilmesi de ilk anda görüldüğü kadar yeni bir deneyim değil. Bütün Avrupa standartları ve uygulamalarının aktarılması işi bu kez geçmişte olanlardan çok daha büyük olmakla birlikte, Türkiye yasa ve yönetmelik ithal etmek konusunda büyük bir deneyime sahip ve 1995'te Gümrük Birliği'ne giriş öncesinde de görüldüğü gibi bunu büyük bir hızla başarabildiğini birçok defalar gösterdi. Daha eski tarihlerdeki örnekler arasında, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu ile Alman Ticaret Kanunu ve benzeri kanunların benimsenmesi sayılabilir. Müktesebatın benimsenmesi, bütün ülkeler için, hele son yirmi yıl içinde bu müktesebatın düzenli olarak genişlediği düşünülürse özellikle günümüzde AB'ye başvurmuş durumda olan ülkeler için ürkütücü bir görevdir. Ama Türkiye bu görev için en azından herhangi başka bir aday ülke kadar donanımlıdır.

Ne var ki Türkiye, AB müktesebatını sadece bunu yaptığını söyleyebilmek ve üyelik koşullarını yerine getirmek için benimsemediğini de aklından çıkarmamalı. Bu müktesebatı benimsemesinin nedeni, Avrupa Birliği içinde etkin bir işleve sahip olmak ve rekabet edebilmek. Türkiye, çok çeşitli alanlarda ortaya çıkacak yeni ihtiyaçlarla başa çıkabilmesini sağlayacak idarî mekanizmalar geliştirmek durumunda.

Ancak, bu da endişe yaratması gereken bir durum değil. AB'ye 1980'lerin başında katılan üç Akdeniz ülkesi (Yunanistan, İspanya ve Portekiz) tarih ve kültür açısından Türkiye'dekine benzerlik gösteren ve kendi ülkelerinde genellikle hantal ve verimsiz olarak değerlendirilen yönetim biçimleriyle Birliğe katıldılar. Geçtiğimiz yirmi yılda, AB üyeliğinin en dikkat çekici etkilerinden biri de yöneticilerin ve yönetim süreçlerinin

kalitesindeki artış oldu. Ülke içinde yönetimin kalitesi konusunda ne kadar çok şikayet olursa olsun, AB bürokratları Türkiye'yi güçlü ve etkin bir idarî sisteme sahip, dolayısıyla da AB üyeliğinin uyarıcı etkisinden yararlanmaya hazır bir ülke olarak görüyorlar.

Ortak prosedür ve kurallar

Bu, reform ve yeniden yapılanma gerekmediği anlamına gelmiyor. Yolsuzluk, aşırı bürokrasi ve politika geliştirme konusunda görece “kapalı” olmak ilgilenilmesi gerektiği açıkça ortada olan konular. Yargı sistemi bu konuya iyi bir örnektir. Bizzat yargı mensupları basında bu sistemin kusurlarını tartışıyor. Yargı sisteminin bazı sorunlarına Türkiye dışında da ilgi gösteriliyor. Avrupa'yla bütünleşme süreci ilerledikçe bunlar önemli sorunlu noktalar haline gelebilir. Türkiye, güçlü bir hukukî ilkeler sistemi çerçevesinde faaliyet gösteren bir topluluğa giriyor. Göç, kolluk kuvvetleri ve hatta sınırların kontrolü gibi konular AB'nin doğrudan doğruya ilgilendiği konular arasında olacak ve uygulamalar düzenli olarak denetlenecek. Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi adayların farkına vardıkları gibi pazarların güvenliği, bir bakıma sınırların güvenliği anlamına geliyor. Ortak prosedürler ve kurallar geçerli olmak zorunda. Bunları uygulamaya sokmak, karmaşık ve uzun vadede üstesinden gelinebilecek bir iştir. Hem Türkiye hem de AB işe etkilenecek alanların ve değişimin gerekli olduğu kategorilerin bir envanterini çıkararak başlamak zorundalar.

6- Sonuç

Türkiye'nin başvurusunun izleyebileceği bir kaç yol bulunuyor. Hangi yoldan gidileceği tamamen Türkiye'nin tercihine bağlı. Bir olasılık, yapılması gereken işlerin çokluğu ortaya çıktıkça, buna ayrılacak enerji ve kaynakların azalması ve başvurunun, uygulamada çok az şeyin yapıldığı, yalnızca bir formalite olarak varolmaya devam etmesi.

Bunun alternatifi ise, ki bu Türkiye'nin seçtiği yoldur, eşit şartlarda katılım için gerekli değişikliklerin aktif bir şekilde gerçekleştirilmesidir. Bu çerçevede içinde olası değişkenler bulunuyor. Türkiye önümüzdeki bir kaç yıl kadar kısa bir süre içinde müzakerelerin bir şekilde başlamasına ihtiyacı olduğunu hissedebilir. Alternatif olarak Türkiye, Katılma Ortaklığı süreci çerçevesinde, on yıl ya da daha uzun bir süreyle, müktesebatın kabulü ve uygulanması da dahil olmak üzere katılım için gerekli tüm hazırlıkları tamamlamak için AB ile yakın bir çalışma içine girmek gibi daha zor, ama belki de daha zarif bir yolu seçebilir. Zamanı gelince de kendisini tam üyelik için hazır hissettiğini ilan edebilir ve müktesebatı kabul etme işi daha önceden gerçekleştirildiği için kısa sürede tamamlanacak çok hızlı bir müzakere sürecine girişebilir. Ancak bu seçeneğin benimsenmesi uzak bir ihtimal olarak görülmektedir.

Daha sevimsiz bir yol ise, katılım ortaklığı sürecinin fiiliyatta bir ortaklık olmaktan çıkarak, baskıların ve çatışmaların hakim olduğu siyasî bir çekişmeye dönüşmesidir. Bunun meydana gelmesine izin verilmesinin neden olacağı belirgin tehlikeler vardır. Bu durum gerçekten, Türkiye'nin AB'ye katılımına karşı çıkan muhaliflerin ve şüphecilerin ekmeğine tereyağı sürecektir. Başarıyla tamamlanması için katılım sürecinin Türkiye-AB ilişkilerinde tamamen yeni ve çok daha olumlu bir hava yaratması gerekiyor.

Türkiye'nin katılım için mevcut girişimi sadece bir grup resmi görevlinin iradesine değil, özelemleri pek çok Batı Avrupalı gözlemci tarafından göz ardı edilen Türk halkının çoğunluğunun iradesine dayalı gözüküyor. Bu makalenin hazırlanışı sırasında

kendisiyle mülakat yapılan, Orta Anadolu'daki son derece gelenekçi bir kentin Milliyetçi Hareket Partili belediye başkanı “Biz Türkiye'nin AB'ye katılması fikrine sıcak bakıyoruz. Türkiye ve Türk halkının AB ile Avrupa'daki diğer herhangi bir ülkenin, örneğin İsveç ya da İtalya'nın, sahip olduğu aynı ilişkilere sahip olmasını istiyoruz" dedi ve bu sözlerin samimiyetinden veya ciddiyetinden şüphe etmek için herhangi bir neden bulunmuyordu.

Önümüzdeki aylarda, Türkiye için geçerli bir AB'ye katılım ortaklığı süreci oluşturmada uğranacak herhangi bir başarısızlık karmaşık sonuçlara yol açabilir. Buna benzer, son derece olumlu koşulların çabucak geri gelmesi imkanı yoktur. Türkiye'nin görüşünün genişlemiş 27 ülkeden oluşan topluluğu ikna etmeye odaklanması gerekiyor. Bu konuda olabilecek bir gecikme, gerek Türkiye'nin kendi içindeki siyasî dinamikler ve gerekse Doğu Akdeniz, Kıbrıs ve Balkanlardaki politikalar açısından ciddi etkiler yaratabilir.

Dolayısıyla gelecek aylarda dayanıklı ve gerçekçi bir yol haritası çizmek gerekiyor. Bunun anlamı, her iki taraf için de çok keskin bir öğrenme eğrisine gereksinim duyulduğudur. Türk halkı ve yöneticileri, AB'yi ve değerlerini daha iyi anlamak ve son neslin insan hakları sorunlarının Türkiye'ye ne kadar pahalıya mal olduğunu görmek zorunda. Ancak, aynı şekilde, Avrupa Birliği tarafının da şimdi Türkiye'ye yeni bir gözle bakması gerekiyor.

Tam olarak işleyen bir Katılım Ortaklığı süreci Türkiye'ye Avrupa ile aradaki farkı kapatmak için, ülkenin 1920 ve 1930'larda yaptığı ilerlemeyle kıyaslanabilir bir değişim gündemi sunacaktır. Tüm hedeflere vaktinde varılıp varılamayacağını zaman gösterecek, ancak sürecin işleyebilmesi için yeter sayıda hedefe ulaşılabilmesi için iyi bir şans yaratılması zorunludur. Türk toplumu kendisini bekleyen heyecan verici fırsatların ne kadar erken farkına varırsa, başarı şansı da o kadar fazla olacaktır.